

Sinteze

STUDII DE STRATEGIE ȘI POLITICI (SPOS) 2013

– SINTEZE –

- STUDII DE STRATEGIE ȘI POLITICI (SPOS) 2013 -

ISSN 1843-1372

© INSTITUTUL EUROPEAN DIN ROMÂNIA, 2014

Bd. Regina Elisabeta nr. 7-9, Sector 3, București, România

Telefon (4021) 314 26 96; Fax (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro

Website: www.ier.ro

Grafică și DTP: Monica Dumitrescu

Foto copertă: <http://www.sxc.hu/>

Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reprezintă poziția Institutului European din România.

CUVÂNT ÎNAINTE

Promovarea unor politici publice riguros fundamentate, sprijinite pe analize și dezbateri prealabile, reprezintă un element esențial în furnizarea unor rezultate de calitate și cu impact pozitiv asupra vieții cetățenilor. Institutul European din România, în calitate de instituție publică cu atribuții în sprijinirea formulării și aplicării politicilor Guvernului, a continuat și în anul 2013 programul de cercetare-dezvoltare dedicat *Studiilor de strategie și politici (Strategy and Policy Studies – SPOS)*.

Programul SPOS este menit a sprijini fundamentarea și punerea în aplicare a politicilor Guvernului României în domeniul afacerilor europene, oferind decidenților politici informații, analize și opțiuni de politici.

În anul 2013, în cadrul acestui proiect au fost realizate *patru studii*, care au abordat arii tematice relevante pentru evoluția României în context european. Cercetările au urmărit furnizarea unor **elemente de fundamentare** și a unor propuneri de măsuri în domenii cheie precum **piața de energie electrică și gaz** (*Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești*), **politica de incluziune** (*Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE*), **libera circulație a lucrătorilor** (*Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european*) și **competitivitatea pe piața unică** (*Avantajele competitive ale României pe piața internă UE*).

În final, adresez mulțumirile mele atât cercetătorilor, cât și tuturor celor care au sprijinit derularea acestei cercetări.

Gabriela Drăgan

Director general al Institutului European din România

CUPRINS

Studiul nr. 1

Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești p. 6

Studiul nr. 2

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE p. 14

Studiul nr. 3

Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european p. 22

Studiul nr. 4

Avantajele competitive ale României pe piața internă UE p. 32

Sinteză Studiul nr. 1

Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești

Autori*: Prof. univ. dr. **Aureliu LECA** (coordonator)
Prof. asociat dr. **Virgil MUȘĂTESCU**
Victor IONESCU
Florin TOBESCU
Eugenia GUȘILOV

Studiul vizează întărirea cadrului strategic general, de politici și acțiune în finalizarea și consolidarea pieței unice în România, precum și identificarea oportunităților și riscurilor și, respectiv, valorificarea și contracararea lor, odată cu trecerea la ultima etapă a liberalizării pieței de energie electrică și gaze naturale. În mod corespunzător, lucrarea analizează impactul acestui proces asupra economiei și societății românești, prezentând o serie de concluzii și recomandări de măsuri.

De ce are România nevoie de liberalizarea piețelor de energie electrică și gaze?

Rolul burselor de energie electrică și de gaze naturale este esențial în crearea de piețe regionale – ele însele pași intermediari spre piața comună de energie. Consiliul European din februarie 2011 a stabilit termenul limită pentru finalizarea pieței interne a energiei electrice și a gazelor naturale în 2014.

În România, electricitatea este mai ieftină cu peste 30% decât media UE, iar gazul cu circa 150%. Astfel, companiile producătoare din România beneficiază de o energie cu mult mai ieftină decât cele din restul UE, ceea ce le conferă un avantaj competitiv ce poate fi interpretat fie ca ajutor de stat, fie ca dumping. Ca urmare, diferența mare de preț dintre România și media UE trebuie să fie micșorată prin procesul de liberalizare, proces care este mai lent pentru populație (2012-2018) și mai rapid pentru companii (2012-2014).

* **Aureliu LECA** este Prof. emerit dr. ing., membru titular al Academiei de Științe Tehnice din România (din 1997); profesor și șef al catedrei UNESCO de Științe Inginerești (1992-2010) la Universitatea Politehnică din București; autor a 34 cărți și manuale și 141 lucrări publicate; Președinte-Director General al Regiei Autonome de Electricitate-RENEL (1991-1993; 1997-1998); Președinte, Comitetul Național Român al Consiliului Mondial al Energiei (1990-1993; 1997-2004); membru al Senatului României (2000-2004); distins de Președintele României cu Ordinul Național “Steaua României”, în grad de Cavaler (2000).

Virgil MUȘĂTESCU este dr. ing. și dr. ec., cadru didactic al Universității Politehnica București; autor și coautor a 27 de cărți și manuale în domeniul energiei; Președinte al Asociației de Politici Energetice din România, fost Director General Energie, Petrol și Gaze în Ministerul Economiei (1990-1995), proiect officer în Banca Europeană de Reconstrucție și Dezvoltare (BERD, 1995-2000), senior energy advisor la US Agency for International Development (USAID, 2000-2008), consultant internațional.

Victor IONESCU este director general al S.C. Operatorul pieței de energie electrică – OPCOM S.A., cadru didactic asociat la Universitatea Politehnică București, fost cercetător, autor de lucrări în domeniile tranzacționării energiei electrice, a strategiilor de dezvoltare și cuplare a piețelor naționale și regionale de energie electrică, al dezvoltării sistemelor electroenergetice, a strategiilor investiționale și a analizelor de risc.

Florin TOBESCU este inginer geolog și geofizician (1984), specializat în domeniul energiei, membru al Grupului de experți pentru gaze naturale al Uniunii Europene și membru al Grupului ad-hoc de experți al CEENU/ONU pentru furnizarea și utilizarea gazelor; lucrează în cadrul Autorității Naționale de Reglementare în domeniul Energiei (din 2004); este autor și co-autor de cărți, lucrări științifice și tehnice pe probleme de energie; a activat în proiecte internaționale majore, furnizând asistență tehnică în special cu IPA Energy Consulting, Marea Britanie, cu Gasunie, Olanda, cu NERA Economical Research, Spania, cu Sofregaz, Franța, cu USAID, Bechtel și Nexant, Inc. din SUA; Director Executiv al Asociației pentru Politici Energetice din România (1999-2002), după o activitate de succes în administrația centrală, Ministerul Economiei și Comerțului/Ministerul Industriilor (1992-1998).

Eugenia GUȘILOV este fondatoare și Managing Director al România Energy Center (ROEC); din iunie 2010 este parte a Marketing & Business Development, Umbrella Group; fost asistent de program, Harriman Institute, Columbia University; deține o diplomă de Master în Afaceri Internaționale, Columbia University, School of International si Afaceri Publice (2010).

În mod special, în cazul gazelor naturale, prețul gazelor interne va trebui să ajungă la media prețurilor practicate în regiune, ceea ce înseamnă o majorare de circa 160%.

În anii 1990, România a avut o industrie extrem de ineficientă și energo-intensivă. Performanța sa energetică redusă a devenit de lungă durată. După aderarea României la UE, legislația din energie s-a schimbat sub presiunea directivelor și regulamentelor UE. În general, sectorul energetic din România a fost grav subfinanțat, iar investițiile-cheie nu au fost făcute, limitându-i capacitatea de a scoate din uz instalații vechi și ineficiente. Recent, utilizarea fondurilor UE pentru proiecte energetice a fost limitată și sub potențial. Eficiența energetică a fost ignorată: intensitatea energetică a industriei românești este de 2,5 ori mai mare decât media UE. Astfel, costurile ridicate cu energia, subvenționate până acum, sunt o consecință directă a acțiunilor (sau inacțiunilor) descrise mai sus, a gestionării deficitare a sectorului, precum și a opțiunilor dificile de politică întârziate în mod repetat de către toate guvernele. Ele vor cădea acum pe umerii consumatorilor.

Piețele românești de energie electrică și de gaze naturale se confruntă cu distorsiuni majore (subvenții/subvenții încrucișate) în prezent. Ele decurg din faptul că prețurile la energie au fost menținute în mod artificial la niveluri foarte scăzute și au fost folosite ca soluție pentru probleme sociale prevalente. Prin urmare, spre deosebire de alte țări europene în care dereglementarea făcută la timp a întărit concurența, conducând la prețuri mai mici (atât în piețele cu ridicata, cât și în cele cu amănuntul), în România se așteaptă ca dereglementarea să aducă prețuri mai mari, în special pentru că această măsură este mult întârziată și a creat în timp o serie de alte probleme: în mod deosebit, prețurile la energie au de-capitalizat companiile din domeniu, care au fost, ca urmare, în imposibilitate de a investi în măsuri de eficiență energetică și în alte proiecte de modernizare - toate acestea măbind costurile reale de aprovizionare cu energie. Problema socială este agravată de schema de sprijin pentru surse regenerabile și de bonusul pentru cogenerare. Termoficarea este un subsector al energiei cu propriul set de probleme, cu impact social semnificativ. Toate aceste diferite probleme se regăsesc în factura de energie.

Care este esența celui de-al treilea pachet legislativ al energiei?

Al treilea pachet legislativ al energiei (TPE) a fost adoptat pentru a accelera crearea unei piețe energetice europene comune. Ideea centrală este separarea zonelor competitive de cele de monopol natural și prețuri reglementate, astfel încât să se asigure o utilizare optimă a resurselor. Pachetul este format din două directive (2009/72/CE privind energia electrică și 2009/73/CE privind gazele naturale) și trei regulamente (713, 714 și 715, toate din 2009), care stabilesc înființarea unor noi entități instituționale la nivelul Uniunii, precum ACER, ENSO-E și ENTSO-G. De altfel, încă din 2002, la Consiliul European desfășurat la Barcelona, a fost exprimată intenția de a ajunge la o capacitate de interconectare de minim 10% între statele membre ale UE până în 2007. Totuși, aceasta nu s-a întâmplat. În 2011, sistemul de energie electrică din Europa a avut o capacitate de interconectare de doar 5%, iar piețele europene de energie erau fragmentate, guvernate de diferite reguli și tarife, rămânând slab interconectate.

TPE pune temelia pe care va fi definit modelul țintă pan-european în energie. Odată cu definirea caracteristicilor generale ale modelului țintă al pieței pan-europene de energie electrică, crearea acesteia face obiectul unei abordări pe următoarele direcții principale: stabilirea de reglementări europene angajante juridic (orientări cadru, coduri de rețea); stabilirea mecanismelor pieței; implementare progresivă, cu utilizarea inițiativelor intra și inter-regionale preexistente. Modelul țintă furnizează o viziune pe termen mediu având rolul de a facilita implementarea progresivă a modelului european de piață, pentru o alocare eficientă a capacităților de interconexiune și de gestionare a congestiei cu ajutorul mecanismelor de piață. Acest model conține elemente care se referă la:

- *Piața pentru Ziua Următoare*, se bazează pe cuplarea prin preț a piețelor, astfel: (i) utilizarea unui algoritm unic de stabilire a prețului; (ii) armonizarea orelor de închidere a porților; (iii) buna comunicare a datelor referitoare la ofertare între bursele de energie electrică; (iv) compatibilitatea produselor;

- *Piața intrazilnică transfrontalieră* se bazează pe alocarea continuă implicită (tranzacționare continuă);

- *Piața la termen* (forward), are în vedere două modele: (i) drepturi fizice de transport, cu principiul „utilizează sau vinde”; (ii) drepturi financiare de transport (emise de operatorii de transport și sistem). Modelul are în vedere crearea unei piețe secundare pentru tranzacționarea drepturilor de capacitate de transport;

- *Piața de echilibrare*;

- *Calculul capacităților transfrontaliere*.

Până în prezent, au fost emise sau sunt în curs de pregătire următoarele orientări-cadru privind: echilibrarea; funcționarea sistemului; conectarea la rețeaua de transport și funcționarea Pieței pentru Ziua Următoare într-un sistem cuplat.

Activitatea de pregătire a codurilor de rețea vizează armonizarea în următoarele domenii: (i) alocarea capacităților și managementul congestiilor; (ii) echilibrarea; (iii) conectarea la rețea a consumatorilor industriali și a operatorilor sistemelor de distribuție; (iv) cerințele aferente conectării producătorilor la rețea; (v) reglajul frecvenței și rezervele; (vi) planificarea operațională și programarea; (vii) siguranța operațională; (viii) cerințele piețelor la termen; (ix) conexiunea directă la rețeaua de înaltă tensiune.

Acest model de piață de energie promovat de TPE (aplicat în mod corect) facilitează alegerea consumatorilor și concurența, consolidează independența autorităților naționale de reglementare și a operatorilor de sistem, dezvoltă piețele prin schimburi specifice și creează avantaje suplimentare pentru guverne și societăți prin "costuri evitate". Dar, separarea nu este un panaceu, deoarece piața devine atractivă numai în cazul în care dimensiunea și densitatea acesteia permit o concurență activă între mai mulți operatori. Piețele au propriile sensibilități și absența unor norme și programe de dezvoltare bine concepute pot genera riscuri uriașe (a se vedea criza pieței de electricitate din California din 2006). Trecerea de la monopoluri la piețe necesită o monitorizare atentă a ambelor, în timp ce separarea necesită totodată o reglementare mai sofisticată. Pentru ca acest model de piață de energie să funcționeze, accesul nediscriminatoriu la rețea trebuie să fie acordat tuturor părților interesate. Acest lucru este asigurat de către operatorii de rețea care nu au interese nici în producție, nici în distribuție, deoarece activitățile comerciale sunt separate de rețea. Există trei modalități de a realiza acest lucru:

- a) Despărțirea proprietății (OU);
- b) Operator independent de sistem (ISO);
- c) Operator independent de transport și sistem (ITO).

Țările UE nu așteaptă o inițiativă centrală și se implică activ în piața de energie. În paralel cu abordarea integrării de sus în jos a TPE există, totodată, o abordare de jos în sus, reprezentată de inițiativele de integrare regională, așa cum este cuplarea trilaterală a piețelor olandeză, belgiană și franceză. Un alt exemplu este Nord Pool Spot (Norvegia, Suedia, Finlanda și Danemarca). EPEX SPOT a fost înființată în anul 2009. În același an, cuplarea de piețe prin preț a fost aleasă ca model țintă european. În 2010, Polonia a aderat la Nord Pool Spot. În 2011, Italia și Slovenia au realizat cuplarea piețelor, fiind urmate de Țările de Jos și Norvegia (cablul NorNed), Țările de Jos și Regatul Unit (cablul BritNed). Situația prezentă și dezvoltările ulterioare la nivel regional și inter-regional arată astfel:

- *Zona Nordică*: Danemarca, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia, Finlanda. Cuplări: zona nordică, ITVC, CWE, NorNed (țările nordice-Olanda prin cablu), SwePol (Suedia-Polonia prin cablu); integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2014.

- *Țările Baltice*: Estonia, Letonia, Lituania. Cuplări: Estonia este parte a pieței nordice; integrarea finală a granițelor: trimestru I, 2014.

- *Zona de Centru-Vest*: Belgia, Franța, Germania, Țările de Jos, Luxemburg. Cuplări: CWE, ITVC (cu regiunea nordică); integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2012.

- *Zona de Sud-Vest*: țări: Franța, Portugalia, Spania. Cuplări: Mibel (Spania-Portugalia); integrarea finală a granițelor: trimestrul II, 2013.

- *Zona de Centru-Est*: Germania, Austria, Polonia, Slovacia, Republica Cehă, Ungaria, Slovenia. Cuplări: Cehia-Slovacia-Ungaria; integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2013.

- *Zona de Centru-Sud*: Austria, Franța, Germania, Grecia, Italia, Slovenia. Cuplări: Italia-Slovenia; integrarea finală a granițelor: trimestrul I, 2014.

- *FUI*: Franța, Regatul Unit, Irlanda. Cuplări: interconexiunea IFA (UK-Franța), interconexiunea est-vest (UK-Irlanda, planificată pentru trimestrul III, 2012), cablul BritNed (UK-Olanda) prin care se face legătura cu zona CWE; integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2014.

Unde se află România în acest proces?

Luarea deciziilor în energie a fost configurată de programe politice de guvernare (pe termen scurt), de conformarea la reglementările europene, precum și de măsuri ad-hoc. Strategiile sectoriale specifice nu au avut o bază comună de sprijin național, pe termen mediu și lung, care să poată asigura un anumit nivel de continuitate și orientare pentru un model de dezvoltare sustenabilă. Acest lucru a adus România într-un dezavantaj vizibil în raport cu statele din regiune având o situație economică similară în 1990.

Potrivit Legii 123/2012, România a ales modelul ISO. *Supravegherea independentă și eficientă* de către "gardieni" ai pieței – instituțiile de reglementare în domeniul energiei la nivel național - este esențială pentru a putea beneficia de avantajele unei piețe competitive a energiei. TPE oferă, totodată, posibilitatea consumatorului de a-și schimba furnizorul actual mai repede (în doar trei săptămâni).

În prezent, sectorul energetic are o performanță scăzută, deoarece nu a primit atenția cuvenită unei infrastructuri critice. România are acum cele mai mici prețuri la energie electrică și la gaze naturale în UE, dar prezența unei piețe funcționale la nivel regional va împinge aceste prețuri în sus. Specificul local este de natură să ridice mai multe dificultăți la dereglementarea prețurilor la resursele energetice.

În 2012, consumul casnic de energie electrică românească a scăzut cu 2,6% față de 2011. Consumul de gaze naturale din România a scăzut cu 4% în 2012 față de anul precedent. Tendința de scădere a consumului de energie electrică și de gaze naturale a continuat în 2013, ca urmare a contracției cererii.

România ar trebui să avanseze propuneri în vederea adoptării unor decizii majore de implementare, în scopul de a facilita punerea în aplicare a legislației UE și de a favoriza propriul sector energetic. Țara ar trebui să beneficieze de avantajul de a avea al treilea cel mai mic nivel de dependență de importul de energie în UE (doar 21,3%). Orice efecte pozitive în descoperirea de noi rezerve economice de gaze convenționale sau neconvenționale vor fi complet anulate în cazul în care:

- politica de control al prețurilor continuă;
- sistemul de concesiune rămâne așa cum este (prea facil, pe perioade lungi de timp și fără de garanții că noile hidrocarburi vor fi valorificate în primul rând pe piața internă);
- continuă lipsa actuală de preocupare cu privire la utilizarea eficientă a resurselor energetice.

Procesul de liberalizare trebuie să fie însoțit de crearea de noi mecanisme de stabilire a prețurilor de comercializare a energiei electrice: de la SPOT la Ziua Următoare, cu livrarea zilnică, săptămânală, lunară, trimestrială, anuală și multianuală. Regulamentul 1227/2011 prevede importanța "asigurării consumatorilor și participanților la piață că pot avea încredere în integritatea piețelor energiei electrice și gazelor naturale, că prețurile cu ridicata reflectă interacțiunea echilibrată și competitivă dintre cerere și ofertă și că nu pot fi făcute profituri prin abuz de piață". În comercializarea *energiei electrice*, aceste instrumente sunt destul de avansate:

1. *Piața Centralizată pentru Contracte Bilaterale* de energie, lansată în 2005, oferă posibilitatea unor licitații deschise, bazate pe oferte non-standard de livrare pe perioade mai mari de o lună.

2. *Piața Centralizată pentru Contracte Bilaterale* de energie cu negociere continuă – de tip forward. Lansată în 2007, piața permite tranzacționare electronică pe platforma de tranzacționare OPCOM, pe baza ofertelor simple cantitate-preț pentru instrumentele standard listate de OPCOM, pentru termene standard de livrare mai lungi de o săptămână. Permanent sunt puse la dispoziția participanților la piață 12 tipuri de instrumente standard pentru 29 de perioade de livrare distincte. Inițiatorul propune un preț la începutul sesiunii de licitație, care se negociază continuu în timpul sesiunii (cu toate informațiile pe alte cantități și prețuri, actualizate în timp real pentru toți participanții).

3. *Piața pentru Ziua Următoare* a fost lansată în 2005. Aceasta oferă participanților la piața angro de energie electrică posibilitatea echilibrării cu o zi înaintea zilei de livrare a portofoliului deținut cu obligațiile de

livrare, precum și exploatarea oportunităților apărute în piață aproape de momentul livrării. Tranzacționarea se desfășoară într-o licitație închisă, iar prețul este stabilit la închiderea pieței în punctul în care cererea agregată întâlnește oferta agregată pentru fiecare dintre intervalele de 24 de ore ale zilei următoare. Din anul 2008, OPCOM este contraparte pentru fiecare tranzacție pe piața pentru ziua următoare. Această piață va fi cuplată cu piețele electroenergetice vecine, ceea ce înseamnă că alocarea capacității transfrontaliere va fi efectuată prin intermediul tranzacțiilor de pe OPCOM.

4. *Piața de ajustare (intra-zilnică)* a fost lansată comercial în 2011. Această piață este parte a pieței en-gros pentru ziua următoare, dar se deschide numai după ce tranzacțiile sunt confirmate pe Piața pentru Ziua Următoare. Tranzacționarea se desfășoară electronic, prin licitație deschisă. OPCOM rămâne, de asemenea, contraparte pentru fiecare tranzacție pe această piață. Piața de ajustare reprezintă prima etapă de dezvoltare a pieței intra-zi. Modelul țintă pentru piața intrazilnică transfrontalieră este cel de alocare implicită continuă. Bursa OPCOM va fi implicată în acest proces care va fi decis prin reglementări europene, cel mai probabil prin Codul de rețea pentru alocarea capacităților și managementul congestiilor.

În conformitate cu prevederile Legii energiei electrice și gazelor naturale nr. 123/2012, *pieța pentru gaze naturale* se compune din două segmente:

1. *Piața concurențială* de gaze naturale funcționează pe bază de: a) contracte bilaterale între operatorii economici din domeniul gazelor naturale; b) tranzacții pe piețe centralizate, administrate de către operatorul pieței de gaze naturale sau operatorul pieței de echilibrare, după caz; c) alte tipuri de tranzacții sau contracte.

2. *Piața reglementată*. În anul 2012, consumatorii alimentați în regim reglementat au fost deserviți de 41 furnizori; numărul total de consumatori alimentați în regim reglementat a fost de 3.198.686, iar cantitatea de gaze naturale furnizată acestora a fost de 52.562,52 GWh.

Mai este un alt element - piața centralizată (voluntară), care este în curs de formare. Bursa de gaze naturale va fi un pas important în aducerea mai multei transparențe în aceste tranzacții și în asigurarea unui preț corect plătit de consumatori.

Obiectivul pieței interne europene este de a crea o bază pentru o concurență efectivă. În acest sens, reglementarea prețurilor va fi abandonată treptat. Pentru electricitate, prețurile reglementate sunt eliminate treptat începând cu septembrie 2012 până la 1 ianuarie 2014 - pentru consumatorii industriali, iar în perioada 1 iulie 2013 până 31 decembrie 2017 - pentru consumatorii casnici. Pentru gaze naturale, consumatorii industriali vor resimți creșterea prețurilor între decembrie 2012 și octombrie 2014, în timp ce pentru consumatorii casnici perioada de eliminare a prețurilor controlate este 1 iulie 2013 și 01 octombrie 2018. Pentru că România are în prezent cele mai mici prețuri la energie (cu 30% mai puțin decât media UE pentru energia electrică și cu 150% mai ieftin pentru gaze naturale), dereglementarea conduce la creșteri semnificative ale prețurilor. Dar, în comparație cu puterea redusă de cumpărare pe cap de locuitor, energia este scumpă chiar și acum pentru majoritatea românilor. Creșterile de preț în continuare (sigure), vor reprezenta o problemă semnificativă pentru un număr tot mai mare de persoane. Măsurile de contracarare a efectelor preconizate de dereglementarea prețului ar trebui să primească o atenție deplină și imediată de la toate părțile interesate.

În ceea ce privește consumatorii industriali, în contextul UE, companiile românești care sunt competitive datorită prețurilor ieftine la energie pot fi acuzate de practici de dumping sau de ajutor de stat ilegal. Acesta este motivul pentru care diferența mare de preț trebuie să fie redusă. Aceasta se face prin procesul de liberalizare, care este mai rapid pentru industrie și mai lent pentru consumatorii casnici. Pentru fiecare companie în parte, punctul critic depinde de performanța în afaceri, dimensiune, măsuri de restructurare și de stadiul lor de implementare, capital de lucru și fondurile interne disponibile pentru dezvoltarea companiei, condițiile de piață pe care operează, sprijinul sindicatelor și federațiilor din care fac parte și problemele sociale specifice cu care se confruntă. În cele din urmă, liberalizarea prețurilor din România ar putea fi redusă la problema veniturilor mici, care se află în responsabilitatea guvernului și are de-a face în primul rând cu creșterea economică.

Care sunt consecințele liberalizării pentru sistemul social?

România are deja o problemă socială acută. Dintre cele mai sărace 20 de regiuni din UE, 7 sunt în România, țara cu cel mai mic venitul pe cap de locuitor în UE. Sărăcia energetică afectează 40 % din populație. Începând cu anul 1990, problema consumatorilor vulnerabili de energie a fost abordată prin reglementarea prețurilor și a fost completată de un sistem complex de subvenții și protecții sociale.

Eficiența energetică din România nu este nici ea bună. În 2010, economia sa a fost cea de-a treia mare risipitoare de energie din UE, după Bulgaria și Estonia. O situație similară se observă în încălzirea rezidențială, unde România ocupă locul 6 în ceea ce privește consumul anual pentru încălzirea rezidențială. Neglijarea în continuare a acestor ineficiențe energetice majore afectează în mod negativ creșterea economică a țării. În același timp, este mult mai probabil ca ineficiența să fie cea care împinge oamenii în sărăcie, decât procesul de liberalizare a prețurilor. Facturile de energie deja majorate au apărut din cauză că pierderile actuale de energie au rămas nesoluționate de prea mult timp. De exemplu, din cele 83.000 de blocuri, doar 5-6 % au izolație termică în prezent. În absența unei acțiuni hotărâte pentru a aborda în mod corespunzător tema sistemelor energetice urbane și rurale (prin abordarea simultană a problemei cu soluții diferite - măsuri de asistență socială, pachete de stimulente fiscale și financiare pentru a accelera procesul și a atrage și capital privat, suplimentar față de utilizarea a fondurilor UE), dereglementarea prețurilor poate aduce tulburări sociale semnificative.

Directiva 2010/31/UE a constatat că 40 % din totalul energiei consumate în UE este direcționat către clădiri. Conform recensământului din 2011, România are aprox. 5 milioane de clădiri (echivalentul a 8,5 milioane de locuințe individuale), din care 54,4% sunt situate în zone urbane. România are 83799 de blocuri de apartamente, care sunt casa pentru 7.821.169 de locuitori (37 % din populația din România). Pierderile de energie ale acestui stoc de clădiri sunt de 2 până la de 3 ori mai mari decât media din țările europene dezvoltate. Reabilitarea termică a blocurilor construite înainte de 1989 poate reduce consumul final de energie termică cu 30-50% și diminuează semnificativ efectele și răspândirea sărăciei energetice în contextul creșterii proiectate a prețurilor pentru energie. Consumatorii români au plătit în 2011 cel mai mic al cincilea preț pentru încălzire (63 Euro/MWh), dar în cazul în care este luat în considerare Prețul la Paritatea Puterii de Cumpărare, se dovedește că românii au plătit prețul cel mai mare din Europa (235 % față de veniturile lor reale, folosind Finlanda ca reper). În România, prețul energiei termice și de furnizare a căldurii este umflat de reglementări conflictuale emise de ANRE, pe de o parte, și ANRSC, pe de altă parte. Utilizarea de către ANRE a sistemului de tarifare pe un singur nivel în locul unui tarif pe două niveluri pentru gaze naturale și căldură (utilizat în alte țări), este în dezavantajul consumatorului și al furnizorului.

Sistemul social aflat în vigoare are unele neajunsuri: acesta este un aranjament pe termen scurt, conceput sub presiunea timpului, care ia în considerare în special criteriul veniturilor gospodăriilor; beneficiarii de venit minim garantat și de prestații familiale nu se califică drept "clienți vulnerabili", potrivit definiției din lege; există o legătură slabă între asistența socială și principiile care ar trebui să definească consumatorul vulnerabil; în plus, strategia de asistență socială nu are o trimitere la "sărăcia energetică". Asistența socială pentru costul energiei termice nu abordează problema de bază a locuințelor ineficiente energetic. În cele din urmă, România nu folosește indicatori cantitativi pentru a măsura magnitudinea sărăciei energetice sau profunzimea ei ("fuel poverty gap"). Este extrem de dificilă aprecierea gradului de vulnerabilitate a consumatorilor în absența unor mijloace pentru a măsura decalajul de sărăcie datorat prețului combustibilului. Aceste elemente indică nevoia de a regândi sistemul de asistență socială pentru a-l face să abordeze și să diferențieze sărăcia energetică de alte tipuri de sărăcie și a o trata în consecință.

O analiză scenariu a fost folosită pentru a determina sensibilitatea consumatorului casnic la prețurile gazelor naturale, folosind o proiecție de preț conformă calendarului convenit pentru dereglementare. Faptul este că, în condițiile în care consumatorii casnici finali pot fi protejați prin manipularea altor componente de preț și prin difuzarea în timp a creșterilor de preț, acest lucru poate oferi doar o amortizare parțială și temporară. Având în vedere nivelul actual scăzut al prețului, creșterile proiectate (150%) sunt susceptibile a avea un impact dramatic, mai ales asupra consumatorilor casnici. Acesta este motivul pentru care dereglementarea prețurilor în sectorul gazelor naturale trebuie să fie însoțită de un program național vizând eficiența energetică, precum și de un program de asistență socială mai rafinat. În cazul în care sunt puse în

aplicare astfel de măsuri, numărul consumatorilor vulnerabili ar putea rămâne încă destul de mare. Prin urmare, soluția pe termen lung ar fi stimularea creșterii economice, care ar duce la creșterea veniturilor familiei.

Care sunt principalele recomandări?

Mai presus de toate, este imperativ ca România să decidă asupra unui model de dezvoltare economică, stabilind o listă de priorități. Resursele minerale, energia, infrastructura de transport ar trebui să fie folosite ca bază pentru atragerea investițiilor în industriile viitorului și pentru a permite dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere, care ar crește exporturile cu valoare adăugată mai mare. O astfel de abordare necesită o gândire strategică integrată, planificare și management. Liberalizarea prețurilor la energie se realizează într-un sector energetic extrem de nesustenabil, care își asumă pierderi uriașe. Având în vedere întârzierea reformei, dereglementarea prețurilor va pune o presiune semnificativă asupra tuturor consumatorilor. Măsurile necesare pentru a atenua acest șoc vizează o reducere atât a consumului de energie (prin eficiența energetică), cât și a pierderilor de energie (prin modernizarea infrastructurii învechite). Studiile arată că eficiența energetică poate fi îmbunătățită cu 16-24%.

Principalele recomandări sunt:

1. Îmbunătățirea cadrului instituțional prin:
 - a. Înființarea Autorității Naționale pentru Eficiența Energetică;
 - b. Înființarea unui departament pentru sistemele energetice urbane și rurale în cadrul Ministerului Dezvoltării Regionale și Administrației Publice;
 - c. Preluarea de către ANRE a unor activități-cheie, precum energia termică de la ANRSC.
2. Perfecționarea cadrului legal prin adoptarea dispozițiilor necesare pentru Contracte de performanță energetică, care va permite utilizarea Companiilor de servicii energetice (ESCO).
3. Strategia națională în domeniul eficienței energetice trebuie să stabilească obiective reale pentru 2020 și obiective intermediare ca puncte de referință pentru a ne ajuta să ajungem acolo.
4. Crearea unui cadru care să permită companiilor să lucreze în baza unor acorduri voluntare privind creșterea eficienței energetice.
5. Autoritățile competente trebuie să se consulte cu industria în privința celor mai bune metode de apropiere a obiectivului de eficiență energetică, în urma unei atente analize cost-beneficiu și ținând cont de experiența altor state UE. Ar trebui instituit un mecanism pentru a recupera costurile pentru părțile angajate.
6. Ar trebui să fie eliminate distorsiunile existente pe piață (gaze naturale, surse regenerabile, precum și aspecte de etică în încheierea de contracte).
7. O cultură de eficiență energetică ar trebui să fie creată și dezvoltată prin campanii mass-media de informare, discipline predate în școală etc.
8. Prioritatea numărul unu ar trebui să fie utilizarea fondurilor UE pentru a crește eficiența energetică în zonele în care potențialul de economisire este cel mai mare (clădirile publice și rezidențiale), care a fost identificat ca având cele mai mari economii potențiale (40-50 %).
9. Implementarea sistemelor integrate de gestionare a energiei la toți marii consumatori industriali.
10. Identificarea și promovarea utilizării unor metode de eficiență energetică pentru consumatorii industriali: end-of-pipe tehnologie (pe termen scurt) și tehnologii radical inovatoare, procese și materiale alternative (pe termen lung).
11. Diseminarea celor mai bune tehnologii disponibile și practici de succes aplicate în altă parte (inclusiv utilizarea de materiale alternative), care ar putea fi replicate de către companiile românești.

12. Permanentizarea impozitului pe profitul în exces determinat de liberalizarea pusă în aplicare la începutul anului 2012. Acest lucru va asigura colectarea de venituri suficiente pentru a sprijini consumatorii vulnerabili dincolo de orizontul 2017-2018 și va asigura o tranziție ușoară până când economia crește la cote ce pot ridica veniturile românilor la un nivel la care prețurile crescute la energie vor deveni rezonabile (fără asistență socială) pentru cea mai mare parte a populației.

13. Introducerea unui mecanism de monitorizare a impactului creșterii prețurilor la energie asupra consumatorilor casnici, asupra competitivității agenților economici și asupra industriei mari consumatoare de energie.

14. Crearea unui grup de lucru de experți care să analizeze în profunzime situația particulară a consumatorilor casnici, să dezvolte indicatori cantitativi pentru a măsura întreaga amploare a vulnerabilității față de prețurile mai mari la energie, să ruleze diferite scenarii, să caute să diferențieze consumatorii casnici în funcție de criterii mai bine definite și să propună soluții direcționate. Acest grup de lucru ar putea preceda crearea unei structuri independente separate, care să aibă un control deplin și să poarte întreaga responsabilitate a programului național de asistență pentru consumatorii vulnerabili.

15. Liberalizarea prețului la energie va aduce un număr suplimentar de consumatori în segmentul celor vulnerabili. Cu toate acestea, protecția socială prin preț trebuie să înceteze, iar asistența socială adecvată, desfășurată prin bugete locale și centrale, ar trebui să-i ia locul. Piața trebuie să fie liberă. Consumatorii aflați în imposibilitatea de a plăti pentru serviciul public ar trebui să fie susținuți prin măsuri sociale bine direcționate. Analiza arată că prioritatea numărul unu pentru stat ar trebui să fie cea de a-și canaliza toate eforturile în sprijinul consumatorilor vulnerabili. Această categorie va crește numeric din două motive:

- a. Factura de energie se va majora, cel mai probabil, mai sus și mai rapid decât veniturile individuale;
- b. Numărul consumatorilor vulnerabili va crește, deoarece majorarea prețurilor va împinge în sărăcie energetică noi categorii de consumatori, neafectate în prezent.

Sinteză Studiul nr. 2

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE

Autori * Dr. Sorin CACE, (coordonator)

Dr. Gabriela NEAGU

Dr. Cristina RAȚ

Drd. Ana IVASIUC

Obiectivul general al studiului îl constituie consolidarea cadrului programatic și de acțiune pentru dezvoltarea sustenabilă și incluzivă a populației romo din România în spațiul european, în condițiile manifestării pregnante a valențelor statului social și dimensiunii sale europene.

Studiul realizează o analiză critică a principalelor abordări conceptuale și a politicilor sociale care adresează problemele cu care se confruntă minoritatea romă în țările din spațiul european, punând în lumină exemple de bune practici din România și din alte țări ale UE, dar indicând și lipsurile, respectiv limitările care subminează eficacitatea unor programe de incluziune. Recomandările formulate vizează prioritizarea problemelor incluziunii romilor, indicând totodată instrumente de politică socială ce pot fi folosite atât de către instituțiile publice, cât și de organizațiile non-guvernamentale. Modelele de bună practică prezentate în studiu au fost selectate pe baza unor evaluări anterioare ale Comisiei Europene sau ale unor instituții sau cercetători independenți, unele dintre aceste programe fiind deja replicate, altele demonstrând fezabilitatea replicării lor într-o altă regiune sau țară.

Care sunt elementele definitorii ale unui cadru al politicii UE privind incluziunea socială a romilor?

Dezvoltarea conceptului de "incluziune socială" și a politicilor sociale corespunzătoare este conectată la discursul european cu privire la riscurile de sărăcie și excluziune socială, care pot fi găsite în documentele Consiliului Comunităților Europene din 1984. Apariția Agendei de la Lisabona (2000) și a metodei deschise de coordonare în domeniul politicilor sociale (MDC), marchează evoluția politicilor europene de incluziune, așa cum sunt evidențiate prin indicatorii agreeți la Laeken. Un rol-cheie în promovarea incluziunii sociale este jucat de către Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale, lansat în 2010 ca parte a strategiei Europa 2020 pentru creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, precum și de indicatorul AROPE utilizat în prezent. Platforma își propune să constituie un angajament politic al statelor membre ale UE de a promova inovarea socială și utilizarea mai eficientă a fondurilor europene pentru obiectivele de incluziune socială.

* **Sorin Cace** este doctor în sociologie și economie, cercetător științific gradul II în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Este președinte al Asociației CATALACTICA și director al Jurnalului practicilor pozitive comunitare.

Gabriela Neagu este doctor în sociologie și cercetător științific la Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Majoritatea lucrărilor sale - articole în reviste de specialitate, capitole carte, volume - sunt concentrate pe problematica accesului la educație al populației, mobilitate socială și calitatea învățământului.

Cristina Raț este lector la Departamentul de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca și redactor executiv al revistei *Studia UBB Sociologia*, având doctorat în Sociologie (2008). Cercetările ei adresează efectele politicilor sociale asupra sărăciei în țările din Europa Centrală și de Est și situația minorității romo din zone marginalizate, deprivare.

Ana Ivasiuc a absolvit în 2004 facultatea de Antropologie Culturală și Sociologia Dezvoltării din Leiden, Țările de Jos, precum și un Master în Migrații și Relații Interetnice la Universitatea Paris VII. Din anul 2009 coordonează activitățile de cercetare derulate de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” în domeniul incluziunii romilor. În prezent, este în curs de a-și finaliza studiile de doctorat în sociologie și antropologie în cadrul SNSPA, în domeniul problematicii romilor.

Eforturile europene de a aborda integrarea cetățenilor de etnie romă din Europa sunt justificate de problemele cu care aceștia se confruntă adesea: deprivări persistente și multiple, întărite de marginalizare socială și spațială. Politici corespunzătoare sunt canalizate pe două abordări principale: i) *mainstreaming* urmărește integrarea unui accent particular pe romi în politicile generale ale UE privind promovarea anti-discriminării și incluziunii sociale; ii) *țintirea* (targeting) vizează elaborarea de programe specifice pentru romi. Deși aparent divergente, cele două strategii sunt combinate pentru a asigura incluziunea socială a romilor. Angajamentul european în acest sens se manifestă odată cu dezvoltarea diverselor reglementări. Prima recomandare oficială a fost emisă de către Consiliul Comunităților Europene (CoE nr. 563/1969). Aceasta solicită statelor membre să pună în aplicare măsuri de combatere a discriminării împotriva țiganilor (*Gypsies* - termenul folosit atunci), definiți ca grup de nomazi (Travellers): amenajarea spațiilor pentru caravane cu facilități publice adecvate, care să asigure cazare alternativă în regiunile cu climă rece, programe educative pentru copii, programe de formare profesională pentru adulți, înființarea de agenții naționale care includ reprezentanți ai populației de nomazi și, de asemenea, ai organizațiilor non- guvernamentale care lucrează cu comunitățile de nomazi, modificarea legislațiilor naționale cu privire la servicii și prestații sociale, astfel încât să se asigure accesul nomazilor etc.

Schimbarea regimului politic din Europa Centrală și de Est (1989) a deschis posibilitatea țărilor post-socialiste de a adera la Comunitatea Europeană. În aceste condiții, Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (viitorul OSCE) a preluat un rol important, atrăgând atenția asupra problemelor cu care se confruntă populațiile de romi din întreaga Europă (reuniunea de la Copenhaga 1990). Un an mai târziu, în cadrul OSCE a fost înființat Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, care lucrează pentru mobilizarea instituțiilor europene pentru a soluționa problemele cu care se confruntă romii, definiți ca o minoritate europeană și pentru a exercita presiuni internaționale asupra guvernelor naționale.

În 1993, Consiliul Europei a emis un set consistent de recomandări pentru statele europene pentru îmbunătățirea situației romilor, care a reafirmat recomandările anterioare cu privire la drepturile minorităților etnice, dar și pe cele privind politicile referitoare la populațiile de nomazi (Traveller). Documentul a recunoscut statutul romilor ca minoritate europeană supusă unei discriminări istorice, în timp ce rezoluția 44/1997 a Consiliului Europei a statuat că termenul de romi ar trebui să fie utilizat în referirile la diferite grupuri cunoscute sub numele de romi, sinti, Manoush, Gitanos, Țigani, Tsiganes etc.

În 2002, după prezentarea strategiilor naționale de incluziune socială introduse de Agenda de la Lisabona (2000), Consiliul Europei a stabilit un nou set de recomandări (Rezoluția 1557/2002), care a pus mai mult accent pe rolul UE și a indicat șase condiții pe care statele membre trebuie să le îndeplinească în îmbunătățirea situației romilor: (1) rezolvarea statutului juridic al romilor, (2), programe specifice care să asigure participarea romilor (ca cetățeni și ca o comunitate minoritară) în procesul de luare a deciziilor politice, (3) egalitate de tratament în domeniul diferitelor servicii publice, (4) acțiuni pozitive în beneficiul celor mai defavorizați, incluzând romii, (5) măsuri instituționale specifice pentru a proteja cultura romani, (6) combaterea rasismului, xenofobiei și intoleranței.

Deceniul de Incluziune a Romilor 2005-2015 este un proiect multinațional, inițiat de către 12 țări din Europa și organizații partenere fondatoare internaționale pentru a îmbunătăți în mod activ viața romilor. Obiectivele sale ambițioase au scopul de a reduce decalajul dintre romi și non-romi, în prestații sociale și condiții de viață.

Primul Summit european al romilor, în organizarea Comisiei Europene a avut loc la Bruxelles, în 2008. Potrivit organizațiilor de romi, Summit-ul nu a stabilit obiective și mecanisme specifice care monitorizează progresele înregistrate de statele naționale. Ulterior, o Platformă de Incluziune a Romilor a fost creată în cadrul DG Justiție.

Cel mai important punct de cotitură în rolul UE în ceea ce privește situația romilor a fost crearea Cadrului european pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor (SNIR, 2011) pentru perioada de programare 2014 - 2020, ce introduce instrumente de monitorizare și evaluare, permițând CE să elaboreze recomandări specifice pentru fiecare stat membru al UE.

Ce anume caracterizează politicile naționale care vizează incluziunea romilor în Europa?

Studiul prezintă aspecte privind situația populației rome din Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, România, Spania și Regatul Unit, ca un cadru pentru o analiză comparativă a statelor membre ale Uniunii Europene; analiza se referă la principalele abordări de politici ale strategiilor naționale pentru incluziunea romilor și la principalele critici ale Comisiei Europene, Centrului European pentru Drepturile Romilor și societății civile. Progreselor și eșecurile fiecărei țări în incluziunea romilor au servit pentru identificarea bunelor practici.

Modalitățile în care țările UE răspund problemelor de deprivare multiplă, marginalizare socială și spațială a romilor, sunt marcate de configurațiile istorice ale statelor sociale, legislațiile naționale privind drepturile fundamentale ale omului și anti-discriminare, politicile culturale cu privire la recunoașterea diversității etnice și reprezentarea politică a minorităților etnice. În timp ce Franța și Regatul Unit au adoptat în trecut mai multe măsuri care vizează integrarea socială a populațiilor locale de gitans / manoush / țigani și gens du voyage / travellers, ele au răspuns în mod diferit la provocarea migrației crescânde a familiilor sărace de romi din sud-estul Europei, parțial din cauza diferitelor lor moșteniri privind imigrația. Italia și Spania diferă și ele în mod considerabil: în timp ce Italia a construit tabere de romi în afara orașelor, ca răspuns la nevoile de locuințe, Spania a finanțat programe care vizează desegregarea și dizolvarea zonelor de mahala (de exemplu: programul IRIS în Madrid), care au fost în cele din urmă oprite din cauza crizei financiare. Finlanda a oferit în trecut bune practici în incluziunea socială a populației tradiționale Kale (romi care trăiesc în țările nordice), dar acum trebuie să găsească soluții politice la un număr neașteptat de mare de imigranți romi din Europa de sud și de est. Grecia, de multe ori criticată pentru refuzul de a recunoaște existența minorităților etnice și de a actualiza sistemul social, nu a reușit să elaboreze o strategie convingătoare de incluziune a romilor. Republica Cehă, Slovacia și Ungaria afișează probleme similare de concentrare regională a sărăciei, în special în zonele rurale și periferiile urbane locuite în mare parte de romi. Recent, aceste țări au cunoscut o creștere a urii etnice și manifestări de violență împotriva romilor, în timp ce segregarea școlară și privarea de locuințe au rămas probleme nerezolvate. Bulgaria și România au populații mari și defavorizate de romi; protecția împotriva evacuărilor forțate și accesul la serviciile publice (inclusiv la prestații sociale, educație și îngrijirea sănătății) sunt încă problematice. Slăbiciunea capacității administrative din noile țări membre ale UE și sentimentele anti - romi răspândite în rândul populațiilor majoritare subminează oportunitățile de utilizare a fondurilor europene pentru a soluționa problemele cu care se confruntă romii în așezările marginalizate, sărace.

Care sunt bunele practici, cu privire la incluziunea romilor, identificate la nivel național și european?

Abordarea programelor de incluziune a romilor se concentrează în mod deosebit pe proiecte românești, cu accent pe domeniile evidențiate de CE, și anume educația, sănătatea, munca și locuirea. Situația romilor este analizată, bunele practici sunt documentate și sunt formulate recomandări.

Educație

Accesul romilor la educație este unul dintre subiectele cele mai des abordate de cercetare și politici de intervenție, atât în România cât și în alte state europene. Asigurarea egalității de acces la educație pentru toți membrii unei societăți s-a dovedit a fi un obiectiv ambițios și dificil până acum. Totuși, este important de remarcat că atât implicarea părților interesate în identificarea de soluții și măsuri în acest domeniu, cât și interesul de a promova și a difuza rezultate pozitive în acest domeniu au fost constante.

Istoria programelor educaționale de sprijin este relativ recentă. Cercetările au arătat ca populațiile defavorizate au probleme semnificative în ceea ce privește accesul la educație și finalizarea ei. Astfel, spre mijlocul anilor șaiszeci, Statele Unite ale Americii și apoi Marea Britanie au inițiat organizarea de programe publice de educație pentru copiii preșcolari - *Head Start* - care cuprindea activități vizând pregătirea copiilor de vârstă pre-școlară pentru educație, prin servicii complexe de educație și sănătate pentru copii și părinți din grupuri dezavantajate.

În Uniunea Europeană, unul dintre cele mai cunoscute programe educaționale este inițiativa franceză numită *Zones D'Education Prioritaire*, sau *Domenii prioritare de învățământ*. Acest tip de programe vizează selectarea instituțiilor de învățământ din medii socio - economice defavorizate, mai ales în mediul urban și desfășurarea de activități suplimentare de învățământ cu copiii și profesorii. O altă măsură care vizează îmbunătățirea situației romilor a fost identificată în creșterea și intensificarea schimbului de cunoștințe și schimbul încrucișat de programe educaționale de succes implementate în diferite state membre ale UE. Unele dintre inițiativele educaționale de succes sunt prezentate în studiu, iar măsura în care acestea pot fi adaptate la contextul local și integrate în politicile publice este discutat (de exemplu: crearea și stimularea unui mediu incluziv, prietenos și motivant pentru toți copiii; concentrarea pe consolidarea relațiilor dintre profesori și copiii, pe de o parte, și dintre profesori și părinți, pe de altă parte; utilizarea de asistenți romi în clase cu o pondere mare de elevi romi; prevenirea și sancționarea discriminării; îmbunătățirea calității procesului de învățământ; o abordare integrată, în care educația este doar una dintre dimensiunile abordate).

În România, dezvoltarea de programe educaționale de sprijin s-a dezvoltat după anii nouăzeci. Printre acestea sunt: *Cornul și laptele*, oferă copiilor de vârstă școlară câte un produs de patiserie și unul lactat în fiecare zi, în cadrul instituțional școlar, programul *200 Euro*, acordă sprijin financiar pentru familii la achiziționarea de calculatoare în scopuri educaționale; programul *Bani de liceu*, acoperă o parte a cheltuielilor de întreținere a copiilor din zonele rurale la licee; programul *A doua șansă*, vizează corectarea abandonului școlar atât în rândul copiilor, cât și al adulților. În timp ce programele mai sus menționate nu s-au concentrat în mod special pe romi, pornind de la începutul anilor nouăzeci Guvernul român a pus în aplicare măsuri afirmative pentru romi, de rezervare de locuri pentru candidații romi în licee și anumite universități. Una dintre deficiențele majore ale programelor educaționale pentru romi constă în faptul că ciclul de politici nu include evaluări de impact ale măsurilor puse în aplicare. Evaluări ale măsurilor afirmative și a altor politici educaționale pentru romi au fost realizate de către societatea civilă a romilor, dar analizele de impact rămân de multe ori incomplete și fragmentate, eșuând în a oferi factorilor de decizie toate informațiile necesare pentru a adapta politicile la nevoile reale ale romilor în domeniul educației. Cu toate acestea, rapoarte anterioare subliniau o serie de constatări cu privire la impactul politicilor educaționale. Printre acestea, s-a observat că eficiența politicilor educaționale este crescută atunci când este asigurată sustenabilitatea măsurilor, prin acordarea de sprijin financiar, dar nu numai. De asemenea, alți factori de succes au fost subliniați, între care necesitatea de îmbunătățire a cadrului legislativ în funcție de evoluția socio-economică și politică din contextul național, creșterea cooperării între diferite instituții publice și private, includerea de membri de familie adulți în alte programe educaționale de sprijin.

Sănătate

Problemele legate de sănătate cu care se confruntă romii sunt corelate cu condițiile de trai precare. Ratele mai ridicate ale sărăciei în rândul romilor au un impact negativ asupra aspectelor legate de sănătate, măsurate prin incidenta mai mare a bolii în rândul romilor, precum și printr-o speranță medie de viață cu până la 7 ani mai mică în comparație cu non-romii. Ratele mortalității infantile sunt de patru ori mai mari în rândul copiilor romi decât printre ne-romi.

Strategia Națională de Incluziune a Romilor în România (2001-2010) menționează acțiuni generale și subliniază măsuri profilactice, inclusiv campanii de informare, stimularea îngrijirii preventive, evaluări ale stării de sănătate și creșterea ratei de vaccinare în rândul romilor. Prin aceeași politică, femeile romi sunt vizate de campanii de informare cu privire la contracepție, programe de protecție medicală a mamei și a copilului. Laboratoare mobile au ca scop aducerea de servicii constând din teste medicale și de consiliere mai aproape de femeile din așezările romilor. Aceste programe sunt finanțate de către Agenția Națională pentru Romi.

O intervenție complexă în domeniul sănătății romilor a fost inițiată de organizația Romani CRISS în 1996. A facilitat accesul romilor la servicii medicale prin intermediul mediatorilor sanitari. Aceștia au fost recrutați din rândul femeilor romi cu studii de nivel mediu. Rolul lor este de a informa comunitățile cu privire la aspectele administrative ale sistemului medical, precum și de a realiza campanii de informare privind îngrijirea preventivă, contracepția, imunizarea etc. De asemenea, mediatorii realizează o legătură între personalul medical și romi. Intervenția Romani CRISS a cuprins formarea de mediatorii sanitari romi,

elaborarea metodologiei de intervenție și dezvoltarea de acțiuni de advocacy în scopul obținerii unui statut oficial pentru mediatorul sanitar. Începând cu anul 2002, ca urmare a succesului programului, mediatorul sanitar rom a fost instituționalizat ca politică publică, replicată la nivel național.

Printre activitățile în care mediatorii sanitari romi intervin, sunt: vaccinarea copiilor; înregistrarea, consilierea și monitorizarea medicală a femeilor însărcinate și a mamelor care alăptează; îngrijirea medicală a sugarilor. În afara acestor responsabilități, mediatorii oferă sprijin activ autorităților într-o gamă largă de domenii, în beneficiul comunităților de romi: furnizarea de acte de identitate, evaluarea nevoilor și derularea anchetelor sociale, furnizarea venitului minim garantat și a altor forme de prestații, consiliere pentru victimele violenței și abuzului în familie etc.

Evaluările de impact ale acestei politici au stabilit o corelație pozitivă între existența unui mediator sanitar rom și starea de sănătate și comportamentul preventiv al comunităților de romi. Măsurile pe care factorii de decizie politică le pot întreprinde în domeniul sănătății se referă în primul rând la rezolvarea problemelor legate de programul mediatorului sanitar: asigurarea sustenabilității finanțării publice; clarificarea aspectelor legate de coordonarea, monitorizarea, evaluarea și învățarea pe tot parcursul vieții a mediatorilor sanitari; investiția în procesul de învățare pe tot parcursul vieții și creșterea nivelului lor profesional; creșterea numărului de mediatorii sanitari; pentru a asigura o acoperire suficientă a comunităților de romi; clarificarea mecanismelor de cooperare între mediatorii sanitari, autorități publice locale, direcții de sănătate județene și instituții medico-sanitare publice de la nivel local.

Ocuparea forței de muncă

Analizele de practici pozitive la nivel național și european au oferit suficiente lecții învățate. Ele pot fi dezvoltate și replicate prin politici publice.

Importanța ocupării forței de muncă nu poate fi supraestimată în raport cu incluziunea minorității rome. Accesul limitat la ocupare formală determină sărăcie crescută în rândul romilor, care, la rândul său, declanșează mecanisme de excludere în diverse alte domenii și produce cicluri vicioase de sărăcie. Lipsa de venit regulat și suficient subminează investițiile pe termen lung în educația copiilor, care, la rândul lor, reduc stocul educațional al generațiilor viitoare și este de natură să perpetueze excluderea de la ocuparea formală a forței de muncă. Excluderea de pe piața forței de muncă este adesea însoțită de excludere de la asigurare medicală, ceea ce face ca mai dificil și costisitor accesul la servicii medicale. În același timp, venitul insuficient conduce la locuire sub-standard. Aceste relații complexe între domeniile de incluziune socială aduce ocuparea forței de muncă în centrul politicilor care vizează romii; cu toate acestea, în vremuri de criză economică și de contracție a pieței forței de muncă, ocuparea devine unul dintre cele mai dificile domenii de intervenție în elaborarea politicilor.

Primul element care crește probabilitatea de succes în intervențiile din domeniul ocupării forței de muncă este de asigurarea unei corelații puternice între programele de formare profesională ale Serviciul Public de Ocupare (SPO) sau proiectelor finanțate din FSE și cererea de pe piața forței de muncă, precum și completarea formării profesionale cu servicii de consiliere și de mediere, și astfel de însoțire a grupurilor-țintă spre incluziunea pe piața forței de muncă.

Un alt domeniu care necesită o intervenție concertată este gama de servicii oferite de SPO. Acțiunile lor au nevoie de mai multă eficiență în tratarea șomajului de lungă durată și a ocupării neînregistrate a forței de muncă. Este necesară implicarea PES, precum și a altor instituții naționale de la nivel central, regional și local, în activități legate de combaterea discriminării pe piața muncii, deoarece acest lucru a fost identificat ca fiind unul dintre principalele obstacole care se confruntă romii în accesul lor la piața formală a muncii. În acest domeniu este important să se trateze problema discriminării atât prin campanii de conștientizare, adresate angajatorilor și potențialilor angajați, cât și prin impunerea mecanismelor de prevenire și sancționare a actelor de discriminare pe piața muncii.

În contextul crizei economice, antreprenoriatul poate fi stimulat pentru a crea locuri de muncă și activități generatoare de venituri pentru segmentele vulnerabile. În acest sens, economia socială poate fi una dintre soluțiile menite să ofere romilor pregătire profesională și surse venituri. Cu toate acestea, cadrul legal al

economiei sociale mai necesită clarificări în România. În acest scop, este important a fi proiectat un mecanism eficient pentru punerea în aplicare a economiei sociale prin corectarea deficiențelor actualelor propuneri de lege, prevăzute a intra în dezbatere la începutul anului 2014. Proiectul " Romano ButiQ ", a identificat una dintre practicile pozitive: combinarea economiei sociale cu o abordare cultural - sensibilă, prin crearea de ateliere de lucru sociale pentru meșteșuguri tradiționale rome.

Studiul reiterează importanța proiectării de intervenții complexe în cadrul unei abordări integrate, pentru a aborda vulnerabilitățile sociale cumulative și sprijini integrarea pe piața muncii a segmentelor defavorizate multiplu. De exemplu, cuplarea intervențiilor pentru ocupare cu acțiuni îndreptate spre îmbunătățirea situației locuințelor și a infrastructurii pentru familii, sau facilități de îngrijire a copiilor pentru mamele de etnie romă care pot intra în forța de muncă este probabil să crească sustenabilitatea intervențiilor și politicilor. Un exemplu de punerea în practică a abordării integrate este mult lăudatul proiect *Centre de resurse comunitare*, care a realizat 15 centre în care beneficiarii primesc sprijin nu numai în formarea profesională și antreprenorială, ci, de asemenea, în asistența socială și îngrijirea sănătății. Centrele reprezintă un model care poate fi replicat la nivel național și preluat de autoritățile locale pentru a sprijini segmentele defavorizate ale populației.

Cercetările arată că prin creșterea investițiilor în acțiuni care vizează integrarea pe piața forței de muncă, a femeilor în special, este probabil să crească investițiile pe termen lung în educația și bunăstarea copiilor, care, la rândul lor, pot declanșa un efect pozitiv ("the generative effect") cu sustenabilitate mare în îmbunătățirea indicatorilor de incluziune socială a minorității rome. Politici menite să investească în femeile de etnie romă și în integrarea lor pe piața formală a muncii se pot astfel dovedi foarte eficiente și eficace în combaterea excluziunii sociale.

Locuire

Exemple de bune practici în domeniul incluziunii prin locuire au fost identificate în diverse proiecte: (1) *O casă, un viitor*, derulat de către Habitat for Humanity România în două sate cu pondere ridicată de locuitori de etnie romă; (2) proiectul de dezvoltare comunitară a Agenției de Dezvoltare Comunitară "Împreună", (3) proiectul de renovare și construcții de case al Organizației ProRoma (cu sediul în Țările de Jos), în zonele rurale din regiunile Centrală și de Nord - Vest, (4) proiectul *Arhipera* al Fundației Soros România; (5) proiectul *Case mai bune* al Fundația pentru Asistență socială și pentru Tineret (FAST); (6) reabilitarea bazată pe comunitatea Hell's Tower din Veszprem, Ungaria, de către Hungarian Malthese Charity Service, (7) programul IRIS din Madrid; (8) programul de dezvoltare locală din Spišski Hrhov, Levoča District, regiunea Prešov, Slovacia; (9), proiectul integrat de locuire de la Brno, Republica Cehă și (10) programul de locuințe sociale din Iztok, Kyustendil, Bulgaria.

Pe baza analizei proceselor privind deprivarea de locuință și marginalizarea spațială, a politicilor și reglementărilor în vigoare, precum și a bunelor practici din România și din străinătate, studiul face următoarele recomandări:

- Problema locuințelor ar trebui să fie abordată prin proiecte integrate care conțin măsurile de incluziune socială în domeniul educației, ocupării forței de muncă, accesului la servicii sociale și de sănătate; beneficiarii ar trebui să poată să se poată susține pe piață sau , în cazul în care ei nu se pot angaja în muncă, ar trebui asistați pentru a accesa prestații sociale, potrivit legii;

- Relocările menite să îmbunătățească situația locativă a familiilor sărace ar trebui să fie atent planificate împreună cu beneficiarii, să fie însoțite de măsuri de asistență socială, muncă de caz și comunitară (mediere, coaching, sensibilizare etc.), în scopul de a pregăti pentru relocarea efectivă atât beneficiarii, cât și viitorii lor vecini din zonele de relocare;

- Evacuările forțate ar trebui să fie prevenite și oprite;

- Segregarea rezidențială / spațială bazată pe statut socio-economic ar trebui să fie tratată;

- Ar trebui să fie inițiate parteneriate public - privat, în scopul de a face programele de locuințe mai flexibile și să se permită punerea în aplicare a proiectelor de locuințe care sunt bine adaptate la nevoile beneficiarilor și la resursele lor financiare în ceea ce privește chiria și întreținerea;

- Stocul de locuințe sociale de stat ar trebui să fie extins, inclusiv prin achiziții de pe piață finanțate din fonduri structurale europene;

- Criteriile de acces la locuințe sociale (stabilite prin deciziile consiliilor locale) ar trebui să asigure acces real tuturor familiilor sărace și persoanelor singure; utilizarea criteriului nivelului (mai mare) educației exclude accesul la locuințe sociale al multora dintre familiile sărace de romi;

- Costurile legate de asigurarea obligatorie a locuințelor nu ar trebui să fie deduse din suma ajutorului social / venitului minim garantat (VMG , Legea 416/2001), care vizează segmentele cele mai sărace ale societății;

- Beneficiarii de VMG și de alocație de sprijin pentru familiile nevoiașe cu copii (L. 277/2010), ar trebui să aibă , de asemenea, acces la subvenții pentru repararea / extinderea casei lor sau pentru construcția de noi locuințe.

Care sunt principalele elemente ale unei politici comune cu privire la incluziunea romilor?

Comisia Europeană a creat cadru generos, *Platforma europeană pentru incluziunea romilor*, care reunește guvernele naționale, organismele UE, organizațiile internaționale, precum și ale societății civile române. Scopul este de a promova cooperarea și schimburile de experiență între diferitele părți interesate și de a oferi sprijin pentru toate părțile implicate în incluziunea romilor. Până în prezent, Comisia Europeană s-a angajat să întreprindă câteva măsuri concrete, cum ar fi îmbunătățirea eficienței platformei și sprijinirea acțiunilor întreprinse în cadrul platformei, intervenind pentru organizarea de summit-uri ale romilor; susținerea principiilor incluziunii romilor în elaborarea, implementarea și evaluarea politicilor; identificarea și aplicarea celor mai eficiente mecanisme pentru a include problematica romilor în politicile relevante; co-finanțarea formării unei rețele europene de reprezentare a romilor în scopul de a asigura feedback-ul și participarea romilor la politicile publice. Statele membre ale UE au fost rugate să coreleze măsurile strategiilor naționale care vizează reducerea decalajelor dintre romi și ne-romi în toate cele patru domenii-cheie ale incluziunii sociale: educație, ocuparea forței de muncă, sănătate și locuințe. În scopul de a monitoriza progresul, acțiunile trebuie să se bazeze pe statistici valide măsurate la nivelul indicatorilor de referință, cu obiective clare, cuantificabile și realiste.

Educația este o prioritate, identificată ca atare de către toate statele membre. Măsurile în acest domeniu cuprind obiective concrete de creștere a accesului romilor la o educație de calitate pentru copiii preșcolari la reducerea abandonului școlar, creșterea numărului de studenți romi, acțiuni în vederea desegregării școlare și activități de sprijin, cum ar fi educație remedială și programele after-school.

În ceea ce privește ocuparea forței de muncă, statele membre recunosc importanța adoptării unei abordări integrate. A fost recunoscut faptul că sunt necesare măsuri de combatere a șomajului în rândul romilor din mediul rural, atât prin activități agricole, cât și non-agricole. Măsurile în domeniul ocupării forței de muncă includ sprijin pentru promovarea de activități generatoare de venituri, specializarea personalului din serviciile publice pentru ocuparea forței de muncă pentru servicii de mediere și consiliere adaptate, precum și combaterea discriminării pe piața forței de muncă și furnizarea de facilități de îngrijire a copiilor în vederea sprijinirii intrării pe piața muncii a mamelor de etnie romă. O abordare integrată trebuie să se bazeze pe combinarea serviciilor de asistență în căutarea de locuri de muncă, programe de educație și formare profesională, precum și suport pentru unități de economie socială sau de antreprenariat.

Acțiunile în domeniul sănătății ar trebui să fie coordonate cu acțiunile din domeniul educației, ocupării forței de muncă, locuirii și asistenței sociale. S-a fost recunoscut totodată că măsurile în domeniul sănătății ar trebui să includă, de asemenea, campanii de conștientizare direcționate spre îmbunătățirea nivelului de cunoaștere a romilor cu privire la îngrijirea preventivă, planificarea familială, imunizarea și necesitatea de a

parcurge periodic teste medicale uzuale. Strategiile naționale ale statelor membre cuprind măsuri generale de sănătate, precum și acțiuni specifice care vizează în special femeile și copiii.

Multe state membre recunosc necesitatea implementării unor măsuri urgente în vederea îmbunătățirii fondului de locuințe pentru romi. A fost pe larg recunoscut faptul că implicarea autorităților locale în acest domeniu este esențială. Ca urmare, CE a invitat statele membre să promoveze măsuri de dezvoltare locală și să facă uz de mecanismele de finanțare existente (Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European și Fondul de Coeziune). S-a recunoscut, de asemenea, faptul că statele membre ar trebui să îndrepte acțiunile către acordarea accesului nediscriminatoriu la locuințe și stimularea programelor de locuințe sociale.

Comisia Europeană a analizat în 2012 strategiile de incluziune a romilor din statele membre, formulând recomandări de îmbunătățire a acestora. Recomandările Comisiei Europene privesc corelarea politicilor cu nevoile reale ale comunităților de romi din fiecare stat membru. În același timp, Comisia evidențiază necesitatea asigurării unui sistem de monitorizare și evaluare a progresului statelor membre prin indicatori de bază, stabilirea unor ținte realiste și măsurabile, bugetarea corespunzătoare a măsurilor cuprinse în strategii inclusiv din fonduri publice naționale.

Sinteză Studiul nr. 3

Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european

Autori * : Prof. Dr. **Valentina VASILE**, (coordonator)
Conf. Dr. **Cristina BOBOC**
Dr. **Silvia PISICĂ**
Lector Dr. **Romana Emilia CRAMARENCO**

Obiectivul general al studiului îl constituie analiza fenomenului liberei circulații a lucrătorilor români în cadrul Uniunii Europene (UE), din perspectiva impactului economic, ocupațional și social, după momentul liberalizării totale a pieței europene a muncii pentru cetățenii români. În particular, studiul vizează evaluarea calitativă și cantitativă a impactului economic, ocupațional și social al liberei circulații asupra economiei și societății europene în general și românești, în special, ulterior momentului 1 ianuarie 2014, formulând propuneri și recomandări temeinic fundamentate și argumentate în domeniul politicilor forței de muncă (inclusiv mobilitate și protecția drepturilor) și conexe acestora (asigurări și asistență socială).

Realități demografice, economice și sociale; surse ale mobilității lucrătorilor în spațiul UE

Libera circulație a lucrătorilor este una din cele patru libertăți prevăzute de legislația Uniunii Europene (UE) iar relocarea acestora prin migrație economică temporară reprezintă o formă de distribuție eficientă a resurselor pe piața muncii UE, funcție de locurile de muncă vacante și de oferta de ocupare definită în primul rând de profesie și nivel de pregătire, și în secundar de avantajele comparative de venituri și condiții de muncă. Nivelul mobilității cetățenilor în spațiul UE. de 2,8% în 2010 pentru persoanele de 15-64 ani este în continuă creștere, respectiv de 3,1% în 2013, dar nu reușește să acopere deficitele structurale și de volum. Efectul însă

* Dna **Valentina Vasile** este doctor în economie, profesor universitar și cercetător științific gradul I, director științific la Institutul de Economie Națională al Academiei Române și cadru didactic la Universitatea Nicolae Titulescu din București. Are o bogată experiență ca cercetător în domeniul economiei și cu deosebire în sfera resurselor umane, a politicilor pieței muncii, a formării pe tot parcursul vieții și a mobilității economice. Este un specialist recunoscut în țară și în străinătate și a participat la elaborarea a numeroase studii și cercetări interdisciplinare, ca expert OIM, OMPI, ETF Torino, CLR Institute Bruxelles, IER Hitotsubashi University Tokyo, BBI Brussels etc. Domenii principale de cercetare: (demo) economia muncii, migrație/mobilitate forța de muncă, politici sociale, educație, macroeconomie.

Dna **Cristina Boboc** este conferențiar universitar doctor la Academia de Studii Economice din București, Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică, titular al cursurilor de Econometrie, Analiză Factorială Multidimensională și Statistică. Din anul 2006 a participat în cadrul mai multor echipe naționale și internaționale la cercetări cantitative și calitative privind migrația în spațiul european și mediteranean. În perioada 2011-2012 a desfășurat un program de cercetare postdoctorală cu tema „Vulnerabilitățile pe piața muncii din România”, una din problematicile majore analizate fiind migrația.

Dna **Silvia Pistică** este doctor în economie și specialist în domeniul statisticii forței de muncă. A participat în cadrul mai multor echipe naționale și internaționale la cercetări cantitative și calitative privind indicatorii demoeconomici și ai pieței muncii, este un specialist recunoscut în analiza mobilității interne și internaționale a persoanelor și a forței de muncă. În prezent lucrează la INS și coordonează Direcția generală de statistică socială și demografică.

Dna **Romana Emilia Cramarenco** este lector univ. dr. la Universitatea Babeș Bolyai, Facultatea de Studii Europene, titular al cursurilor de Economia integrării europene, Analiza strategică a mediului concurențial european și Mobilitate ocupațională. Flexibilitate și securitate pe piața muncii. Din 2008 deține titlul de doctor în economie, cu teza intitulată Mobilitatea și migrația forței de muncă din România în contextul integrării europene. A publicat o carte și peste 12 articole și capitole în cărți în domeniul migrației, în reviste naționale cotate BDI, a participat la peste 10 simpozioane și conferințe naționale și internaționale cu lucrări în domeniu și a condus un proiect TD CNCISIS cu tema migrația și mobilitatea forței de muncă.

asupra creșterii PIB în țara de destinație și a revigorării consumului și investițiilor în țările de origine prin remitențe și/sau susținerea oferită de diasporă este important și nu poate fi neglijat. În fapt, libera circulație a lucrătorilor este o piatră de temelie în construirea UE. Speranța cetățenilor săi este ca aceasta să devină o componentă veritabilă/autentică a pieței forței de muncă a UE, nu doar în lege, dar și în practică (EC-SA no34/2013). În anul 2009, conform Eurobarometer survey, cca 10% din cetățenii UE au lucrat deja și au trăit într-o altă țară, 13% pe o perioadă de 1-2 ani și 38% mai puțin de un an. Deși tendința de mobilitate pentru muncă crește, în trimestrul II al anului 2012 doar 3,1% din cetățenii UE trăiau într-o altă țară de cea de origine și cca 15% considerau că sunt prea multe obstacole pentru mobilitate pentru muncă (acces limitat în anumite locuri de muncă, condiții de recrutare diferite, condiții de muncă diferite, plata muncii, perspectiva dezvoltării carierei) (Dheret C et al, 2013).

Îmbătrânirea demografică și deficitul structural pe piața muncii se accentuează în țările cu economii mai puternice ale Europei. Mobilitatea lucrătorilor a devenit un instrument curent de reducere a deficitelor și de asigurare a unor noi soluții pentru creșterea economică, inclusiv pentru ocuparea în locuri de muncă noi, în domenii de nișă ale mediului de afaceri dar și cu un risc al ocupării mai mare și o vulnerabilitate sporită a locului de muncă. Pe de altă parte, creșterea duratei mobilității temporare prin ocupare repetată (mobilitate pendulatoare) sau mobilitate circulatorie (dintr-o țară în alta) reduce avantajele potențiale ale țării de origine, conduce pe termen mediu și lung la pierdere definitivă de resursă umane pentru piața muncii.

În prezent, potrivit statisticilor recente ale UE, peste 14 milioane de cetățeni europeni își au reședința stabilă în alt stat membru (anul 2012), pentru a trăi, lucra sau studia, din care cca 78% în vârstă activă (15-64 ani). Libera circulație este motivată de oportunitatea de ocupare, lucrătorii mobili din cadrul UE fiind ocupați în proporție de 67,7% (resortisanții din țările gazdă au o rată de ocupare mai redusă, de 64,6%, EC, 2013). Mai mult, 64% dintre cetățenii mobili din UE care nu au un loc de muncă (și anume studenții, pensionarii, persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă și membrii inactivi ai familiilor) au lucrat anterior în țara de reședință și 79 % dintre aceștia trăiesc într-o gospodărie cu cel puțin un membru încadrat în muncă. Rata globală de inactivitate în rândul cetățenilor mobili din UE a scăzut între 2005 și 2012 de la 34,1 % la 30,7 %. Toate aceste informații, evidențiază rolul important al lucrătorilor mobili din UE la reducerea deficitelor structurale de ocupare (cca 2 milioane de locuri de muncă sunt vacante) și la consumul curent de bunuri și servicii, susținând cererea de consum bazată în principal pe producția locală.

Forțele motrice ale mobilității lucrătorilor în spațiul UE au fost definite de rapoartele Comisiei Europene, la fel și beneficiile acestei migrații economice (EC, 2011 ESDE Report). Criza economico-financiară a atenuat fluxurile de mobilitate intra-UE, însă trendul de creștere a proporției acestora se menține. Raportul ESDE subliniază că restricționarea liberei circulații a lucrătorilor nu reprezintă răspunsul la șomajul ridicat din Europa și poate avea efecte mult mai importante decât o limitare a libertății de circulație a persoanelor (2011 ESDE Report, p 15). Guvernele statelor de destinație sunt de părere că fenomenul migrației forței de muncă agravează problemele șomajului, însă statisticile oficiale ale UE arată influența pozitivă pe care o exercită atât circulația lucrătorilor români cât și a celor bulgari, asupra PIB-ului Uniunii Europene pe termen lung. Comunicatul de presă al Comisiei Europene din 11 noiembrie 2012 apreciază o creștere de cca. 0,3% a PIB-ului în cele 27 de state membre ale Uniunii Europene pe seama mobilității lucrătorilor din UE-2 și o creștere cu 0,4% a PIB în UE15 (EC 2013, IP 11-1336).

În fapt, în majoritatea statelor membre, cetățenii mobili ai UE sunt contribuabili neți la sistemul de protecție socială din țara gazdă, ponderea celor ce beneficiază de asistență socială fiind redusă și mult mai mică decât a resortisanților.

Care sunt principalele orientări ale cadrului de reglementare a libertății de circulație pentru lucrătorii români, din perspectiva realităților pieței forței de muncă din UE?

Documentul strategic (EC, 2013-IP/13/1151 25/11/2013) recent aprobat reiterează drepturile cetățenilor din țările membre ale UE, deci inclusiv a celor cca. 2,67 milioane de români ce muncesc în afara pieței muncii din România. Recomandările se referă la mecanisme și instrumente care să faciliteze mai buna informare a potențialilor lucrători mobili asupra condițiilor de ocupare din țara de destinație, condiționalitățile legate de

“reședința obișnuită”, colaborarea cu autoritățile locale și oportunitățile oferite de fondurile structurale pentru incluziunea socială. Libera circulație este o realitate a spațiului UE și reglementările existente le confirmă. Discriminarea, deși practic se manifestă în diferite forme și intensități în multe țări membre, se dorește să fie eliminată și se caută instrumente pentru o mai bună gestionare a fenomenului mobilității cetățenilor (elaborarea unui **manual** privind soluționarea problemei căsătoriilor de conveniență; de la 1 ianuarie 2014, minimum 20% din fondurile FSE ar trebui cheltuite pentru promovarea incluziunii sociale și combaterea sărăciei în fiecare stat membru) și în special al mobilității pentru muncă („**proba reședinței obișnuite**”, prevăzută de normativa europeană privind coordonarea securității sociale -Regulamentul (CE) nr. 883/2004; **modul de pregătire online**, pentru a ajuta personalul autorităților locale să înțeleagă și să aplice pe deplin dreptul la libera circulație al cetățenilor) - EC-IP/13/1151. Se face astfel un pas important către eliminarea discriminărilor ce există în viața reală, însă putem aprecia **că libera circulație a lucrătorilor în spațiul UE va accentua debalansarea win-win în favoarea țărilor cu economii mai puternice** (vezi cazul Germaniei și Regatului Unit în perioada de criza, cu deosebire). În cazul Regatului Unit, studii recente au arătat că mobilitatea europeană a fost pe ansamblu benefică, fiind un câștigător net (Dustman C., Frattini, T, 2013). În plus, investigațiile recente ale acestora privind imigrația în Regatul Unit, în special după anul 2000 au evidențiat că și în condițiile în care o treime sunt lucrători UE a căror mobilitate nu poate fi reglementată, acesta rămâne un beneficiar net, inclusiv în perioada de recesiune, capabil să atragă lucrători înalt calificați, tineri, cu educația finalizată în țara de origine. Această caracteristică o diferențiază pozitiv și în măsură considerabilă față de alte țări atractive pentru lucrătorii calificați.

Datele macro infirmă interpretările stereotip ale dezavantajelor prezenței lucrătorilor mobili în aceste țări. Imigranții după anul 2000, care au modificat substanțial ponderea populației străine în Regatul Unit, au contribuit mult mai mult la impozite decât au primit beneficii. Mai mult, prin contribuția la costul fix al cheltuielilor publice (care reprezintă 23% din totalul cheltuielilor publice), lucrătorii mobili au redus povara financiară a contribuțiilor publice fixe obligatorii pentru localnici (Dustman C., Frattini, T, 2013, p 29-30).

În prezent se pune tot mai des sub semnul întrebării viabilitatea modelului actual de gestionare a migrației economice, cu deosebire din perspectiva necesarului de ocupare pentru următorul deceniu, în condițiile declinului demografic și al așteptărilor de creștere economică post-criză. Ultimele măsuri legislative și de dezvoltare instituțională definesc mobilitatea lucrătorilor în spațiul UE ca un mecanism necesar și viabil pentru reducerea dezechilibrelor și reconsiderarea eficienței pieței unice a muncii.

România, alături de alte state membre ale UE, se confruntă cu fenomenul mobilității pentru muncă spre țările cu economii mai puternice ale zonei, dar nu numai, în căutare de venituri și condiții de muncă mai bune. Migranții români reprezentau în 2010 cca 5,5% din totalul migranților din spațiul OCDE, cu o dinamică mai temperată în perioada crizei (OCDE 2012, p 47). Din păcate, acest flux de resurse de muncă, în cea mai mare parte, nu provine din rândul șomerilor sau a populației în vârstă de muncă inactive, ci din rândul celor ocupați, accentuând deficitele structurale la nivel național. Aceste ieșiri de forță de muncă se asociază cu reducerea productivității medii a muncii și cu plecarea în proporție mai însemnată ca până acum a tinerilor absolvenți – țările cu economii mai puternice preferă tineri cu pregătire superioară sau specialiști înalt calificați, personal mediu calificat cu experiență în domenii deficitare – medicină, IT etc. Fluxurile de migranți slab calificați se reduc ca nivel și intensitate, iar cererea acestora pe termen mediu și lung este în scădere, și tot mai restrictivă pe paleta profesiilor și meseriilor de interes în țările mai dezvoltate economic.

Perioada de tranzit de până la 7 ani de restricționare a circulației lucrătorilor români în spațiul UE s-a aplicat diferențiat pe țări, de la a nu impune nici o restricție până la contingenți anuale și pe specializări înguste sau pentru persoane cu un nivel de pregătire bine definit, în cele mai multe cazuri, peste medie. Renunțarea la aceste restricții s-a făcut treptat și diferit, fiind determinate în primul rând de cererea de forță de muncă și de deficitele structurale pe piețele de destinație. Cu acordul Comisiei Europene, statele membre care nu au impus sau care au renunțat la aplicarea măsurilor tranzitorii, pot impune măsuri tranzitorii privind libertatea de circulație în scop de muncă pentru cetățenii români, pe baza clauzei de salvagardare, prin care li se permite (re)introducerea de restricții, în cazuri bine justificate. Un asemenea caz este cel al Spaniei care, datorită dezechilibrelor importante înregistrate pe piața muncii în perioada crizei, a solicitat în iulie 2011, restricționarea circulației lucrătorilor mobili români, solicitare aprobată prin decizia CE în 11 august 2011.

Condițiile speciale invocate au fost o rată a șomajului de peste 20%, asociată cu un trend redus de revigorare economică după criză. Restricțiile privind accesul pe piețele muncii din statele membre al UE, impuse în perioada de tranziție, pentru lucrătorii români vor înceta să se aplice în mod irevocabil la 31 decembrie 2013, respectiv pentru țările: Austria Belgia, Franța, Germania, Luxemburg, Malta, Olanda, Spania și Regatul Unit. Aceste restricții s-au aplicat doar salariaților și nu altor categorii de populație ocupată precum angajații pe cont propriu. Deși cadrul legislativ prevede explicit nediscriminarea pe piața muncii pentru lucrătorii mobili, există o serie de “bariere” care limitează: accesul în unele locuri de muncă, avansul în carieră, remunerarea echivalentă, condițiile de muncă, durata muncii etc.

Deși s-a vorbit mult de efectul win-win al circulației pentru muncă pe termen scurt, deoarece, în proporții însemnate, mobilitatea temporară se definește prin multiplicarea unor perioade de ocupare cu tendință de permanentizare, din perspectiva țării de origine, mobilitatea forței de muncă pentru mediul de afaceri local are efecte mai degrabă negative decât pozitive (Vasile, V., 2013). În fine, se impune a evidenția faptul că, potrivit datelor disponibile, mobilitatea persoanelor în perioada post aderare a fost mult mai temperată decât estimările inițiale, comparativ cu intrările din țări din afara UE-27. Potrivit rapoartelor Comisiei (CE, 2011, ESDE), în 2010, stocul de populație din UE-12 ce traia în afara granițelor naționale, în alt stat membru reprezenta puțin peste 1% din totalul populației UE27, față de migrații din afara UE 27 a căror proporție era de cca 4%. Rezidenții din România și Bulgaria care traiesc în UE 25 reprezintă doar 0,6% din totalul populației acestor țări, în plus, fluxurile recente de populație din aceste țări au jucat un rol minor pe piața muncii țărilor de destinație în perioada de criză, problemele dificile fiind generate de criza financiară și economică și de problemele structurale de pe piața muncii (EC, 2011 IP/11/1336). Este semnificativ de semnalat că, după 1 mai 2011 când s-a încheiat perioada restricțiilor privind libera circulație a lucrătorilor din UE-10, fluxurile de lucrători mobili au fost mult mai reduse decât estimările experților și fără să exercite presiuni semnificative la nivelul piețelor naționale (gazdă), confruntate în același timp și cu efectele crizei printr-un șomaj ridicat și o contracție a activității economice. Este de menționat faptul că, în aceeași perioadă, trendul mobilității economice a lucrătorilor români a continuat (deși mult diminuat ca volum).

În acest context, al controverselor în domeniul eficienței și beneficiilor gestionării migrației economice, nevoii unor studii periodice și rapoarte de analiză comparativă ca suport al fundamentării unor politici concertate și coerente în domeniu s-a răspuns relativ târziu, respectiv doar începând cu anul 2011, prin elaborarea la nivelul UE-27 a primei analize consolidate asupra agendei politice privind ocuparea, în concordanță cu prevederile Strategiei Europa 2020, în care **mobilitatea intra-UE și migrația economică în general este considerată un factor de suport al creșterii economice pe termen lung și al atenuării dezechilibrelor pieței muncii din țara gazdă**¹. În particular, chiar și în condițiile în care apariția de noi locuri de muncă în UE va stagna în următorul deceniu, se estimează o creștere a cererii de migrați înalt calificați și o reducere a celor slab calificați cu mai mult de 20% (CEDEFOP, 2010).

Pornind de la diagnoza fenomenului mobilității în scop de muncă pentru România anterior momentului 01.01.2014, cu caracteristicile și efectele produse (pozitive și negative) ale fenomenului mobilității din România, impactul său economic, ocupațional și social, studiul prezintă pentru prima dată avantajele informaționale din utilizarea prin prelucrări speciale a bazei de date AMIGO pentru termenele scurt (6-12 luni) și lung (12 luni și peste). Se prezintă limitele actuale generate de structura anchetei și se evidențiază posibilitățile de analiză multianuală, prin prezentarea situației circulației temporare a lucrătorilor români în scop de muncă, în perioada 2004-2012 (intervalul maxim al datelor disponibile). După o trecere în revistă a celor mai noi estimări ale mobilității lucrătorilor realizate de specialiști sau în rapoartele Comisiei Europene se prezintă perspectivele de evoluție a fluxurilor și stocurilor de lucrători migrați din România în perioada post 1 ianuarie 2014, folosind diferiți parametri și tehnici de estimare. Se identifică posibile soluții pentru gestionarea adecvată a mobilității pentru muncă, în avantajul resurselor de muncă din România și din perspectiva pieței muncii naționale. De la observații și aprecieri cantitative și calitative se trece la sugestii și

¹ “The role of migration is ever more, and not less, important in times of economic crisis. Mobility can not only absorb some of the negative shocks, but by increased efficiency provide for recovery, and migrants from the new member states are crucial in this process,” Klaus F. Zimmermann, in Constant F.A and Zimmermann K.F.(Editors), 2013 - [International Handbook on the Economics of Migration](#), Edward Elgar, Cheltenham, UK, and Northampton, USA.

recomandări de modificare și îmbunătățire a cadrului legislativ și instituțional la nivel național, în vederea unei gestionări cât mai eficiente a fenomenului liberei circulații a lucrătorilor, ca efect al tendințelor deja relevate de mobilitate a lucrătorilor români în spațiul UE.

Structura studiului și aspecte metodologice

Studiul este realizat într-o abordare multidisciplinară, juridică și socio-economică și utilizează un instrumentar statistico-matematic modern, selectiv și bazat pe analiza multidimensională a informațiilor disponibile, punându-se accentul pe determinarea efectelor/impactului pe termen scurt, mediu și lung, ca suport al fundamentării sustenabilității propunerilor și recomandărilor pentru România.

Lucrarea este structurată în patru capitole ample care tratează aspectele de suport pentru atingerea obiectivelor asumate prin lucrare și care susțin ultimul capitol de concluzii și recomandări de politici. Primul capitol prezintă pe scurt condiționalitățile legislative și acordurile bilaterale care au modelat intensitatea și fluxurile de lucrători români în spațiul UE după aderare (01.01.2007): sinteza reglementărilor aplicabile pentru România, principalele forme de gestiune a fluxurilor, prezentându-se etapizat, pe segmentele reprezentative ale perioadei tranzitorii și în perioada post-tranzitorie.

În capitolul doi este realizată diagnoza mobilității pentru muncă în perioada tranzitorie (analiză statistică și calitativă) și evoluții previzibile după 01.01.2014, cu referire specială la fluxurile de persoane țări de origine-țări de destinație, pe atribute calitative ale modelului de ocupare în unele țări semnificative pentru mobilitatea lucrătorilor români. Pe baza datelor din Ancheta asupra forței de muncă se prezintă istoricul circulației temporare pentru muncă. Se fac referiri și la componenta de ocupare informală, semnificativă pentru unele țări și categorii de lucrători mobili, prezentându-se condiționalitățile de circulație și limitele impuse de țara de destinație, aspecte legate de modelul comportamental, intensitatea fluxurilor și profilul mobilității.

În ultima parte a capitolului se prezintă, pe baza determinărilor cantitative și calitative, evoluții previzibile ale mobilității în scop de muncă după 01.01.2014. Capitolul trei este destinat analizei din mai multe perspective a impactului liberalizării circulației persoanelor în scop de muncă. Se prezintă unele aspecte legate de: relația dintre delocalizarea activităților economice și alternativa mobilității forței de muncă; circulația lucrătorilor și echilibrul pieței muncii la nivel local, cu prezentarea principalelor efecte economice, sociale, culturale, a provocărilor legate de incluziunea socială și dinamica dezvoltării umane; avantajele/dezavantajele în plan individual, profesional și al gospodăriei precum și unele din externalitățile pozitive și negative la nivel societal. Capitolul patru se referă la cele mai semnificative aspecte legate de managementul și gestionarea mobilității în scop de muncă, după liberalizarea totală, ca efect al tendințelor viitoare de circulație a lucrătorilor români în spațiul UE. Pornind de la tendințele actuale la nivel european de schimbare a percepției și implicării în domeniul gestionării mobilității pentru muncă a cetățenilor UE dar și a imigranților (lucrători din spațiul non-UE) și fac unele propuneri și recomandări în domeniul îmbunătățirii cadrului instituțional la nivel național.

Care sunt principalele tendințe și potențiale recomandări de politici identificate pentru o mai bună valorificare a beneficiilor liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, din perspectiva pieței naționale și europene a forței de muncă?

Se identifică și dezvoltă posibile soluții în vederea unei gestionări cât mai eficiente a fenomenului liberei circulații a lucrătorilor români, din perspectiva mecanismelor, instrumentelor și elementelor de politici.

Principalele concluzii care rezidă din analizele realizate în lucrare se concentrează pe două mari paliere:

a) Mobilitatea persoanelor în scop de muncă reprezintă un fenomen curent pe piața muncii UE care trebuie abordat dintr-o nouă perspectivă, de a conlucra bilateral și multilateral, just și echitabil, pentru a gestiona cât mai bine problemele specifice țării gazdă și a celei de origine; țările trebuie să lucreze împreună,

sincer, cu convingerea că ajutorul reciproc este cea mai bună formă de ajutor de sine, pro omnibus et singulis (Lagarde, C., 2013).

b) Migrația economică este o variabilă a dezvoltării sustenabile, asociată îmbătrânirii demografice și inovării economice.

De asemenea, trebuie menționat faptul că propunerile din ultimul capitol și estimările realizate au avut în vedere următoarele aspecte, considerate de autori semnificative după 1 ianuarie 2014:

- i) Migrația de înlocuire și cea de completare de pe piața muncii țărilor de destinație se adresează cu predilecție lucrătorilor mobili tineri și celor calificați și înalt specializați;
- ii) Gestionarea migrației nu rezolvă problema șomajului, deoarece migrația economică atrage cu predilecție lucrători deja ocupați și absolvenți (peste 80% în cazul României);
- iii) Efectele migrației sunt multiple și deopotrivă favorabile și nefavorabile, efectul net este dinamic și volatil, iar distribuția temporală a beneficiilor este legată de durata mobilității (în cazul statelor gazdă, efectul este net favorabil);
- iv) Migrația economică informală se distribuie preponderent pe modelul de admisibilitate al țării gazdă și se asociază cu politicile sociale adresate migranților- servicii de asistență socială (turism social);
- v) Estimările privind volumul și intensitatea fluxurilor după 1 ianuarie 2014 reflectă evoluții probabile modeste și se bazează pe o schimbare structurală, pe criterii precum vârsta, studii și domenii de activitate noi, cu risc ridicat și cele cu deficite de ocupare cronice pe piețele țării gazdă (locuri de muncă, mediu sau slab calificate, neatractive pentru forța de muncă autohtonă);

La sfârșitul anului 2013 au fost eliminate și ultimele bariere în calea circulației cetățenilor români în scop de muncă, însă nu se așteaptă mutații semnificative ale fluxurilor, în măsură să perturbe și să contribuie semnificativ la dezechilibrele locale ale pieței muncii țării de destinație din cel puțin următoarele considerente:

- a) Prezența lucrătorilor români pe piețele țărilor care au menținut restricții (parțiale) pe toată perioada celor 7 ani tranzitorii este redusă, așa cum ne arată cifrele statistice prezentate în lucrare;
- b) Mobilitatea, de la intenție la faptă se materializează doar dacă piețele acestor țări sunt permissive pe segmentele de interes pentru ocuparea potențialilor lucrători mobili;
- c) În aceste țări s-a creat deja un model de mobilitate și un profil al lucrătorului mobil, caracterizat printr-un statut profesional puternic selectiv (de exemplu personal medical, specialiști în domenii ingineresti înguste, în IT etc) și un nivel mai ridicat de calificare, ceea ce limitează indirect și informal posibilitatea de acces. În plus, acordurile bilaterale și contingentările anterioare anului 2014 au avut legătură direct cu deficitul de ocupare al țării gazdă, deci fluxurile de echilibrare vor fi binevenite și vor avea impact pozitiv asupra economiilor locale la destinație;
- d) Mobilitatea tip brain drain și brain circulation a fost întotdeauna liberă de restricții, iar în perioada de criză a avut o dinamică autonomizată față de șocurile economice;
- e) Lucrătorii tineri, înalt calificați, chiar fără experiență (absolvenți), pe întreaga perioadă de la aderare, au avut acces pe piața UE prin târgurile de ocupare organizate în România de angajatori străini, un mecanism uzual folosit în ultimii ani;
- f) Cererea de personal calificat și înalt calificat a crescut inclusiv în perioada de criză și s-a bazat pe nevoia de ocupare în locuri de muncă noi, dezvoltate pe baza asimilării progresului tehnologic, în domenii noi, de nișă ale mediului de afaceri, unde riscul și precaritatea ocupării sunt mai ridicate și de aceea atractivitatea lor pentru cetățenii țărilor gazdă este mai redusă;
- g) Chiar și în țările cu o pondere semnificativă a lucrătorilor mobili români (Spania, Italia, Grecia etc), în care nivelul de calificare cerut de piața muncii este relativ mai redus, în perioada de criză, fluxurile de revenire în țară a celor care și-au pierdut locul de muncă s-au compensat cu fluxurile de intrare, depășindu-le numeric, ceea ce a dus la menținerea trendului de creștere, însă cu o intensitate mai scăzută; în fapt, putem spune că perioada crizei a contribuit la selecția calitativă a lucrătorilor români aflați în mobilitate în spațiul UE, rămânând pe piața țărilor de destinație cei care și mențin avantajele relative față de lucrătorii resortisanți sau lucrătorii non-UE;

h) Estimările pe trend bazate pe evoluția fluxurilor de lucrători români nu ne indică creșteri numerice spectaculoase pentru perioada imediat următoare încheierii restricțiilor;

Este preferată varianta mobilității temporare pentru muncă, eventual prelungită la câțiva ani, decât schimbarea de la început a reședinței. Doar 5% din cetățenii europeni doresc să-și schimbe reședința în următoarele 12 luni (Gallup, 2011), însă proporția celor care au intenția de a fi lucrători mobili în spațiul UE este sensibil mai ridicată, dar în scădere în ultimii ani. Fluxurile de lucrători mobili au scăzut cu 41% în 2011-12, comparativ cu 2007-08, România contribuind la fluxuri cu doar 14%, comparativ cu 18%, în aceleași perioade - (EC ESSQR, iunie 2013). Ca valori absolute, putem menționa ca în Germania în februarie 2013 lucrau 85,4 mii persoane cu naționalitate română², iar în Regatul Unit cca 122 mii în trimestrul I, 2013 dintr-un total de cca 7,5 milioane de lucrători migranți, și aceasta în condițiile în care circulația era reglementată de acorduri și bariere, deci răspundea strict nevoilor piețelor locale ale muncii acestor țări și pe profesiile selectate de aceștia (creșterea medie anuală în perioada trimestrul I, 2007 - trimestrul I, 2013 a fost de 18 mii persoane) (Gower M., Hawkins, O., 2013),

Este acceptată deseori ocuparea în condiții de supracalificare față de cerințele locului de muncă, avantajele în acest caz fiind pentru lucrătorul mobil cu predilecție cele financiare, iar pentru angajator deopotrivă cele financiare (lucrătorii mobili de regulă sunt remunerați mai slab decât persoanele native), cât și cele de performanță, pentru aceștia depășirea productivității medii cerută pentru locul de muncă ocupat în aceste condiții fiind mult mai facilă.

Deoarece libera circulație a persoanelor în spațiul UE presupune egalitate de șanse și tratament pe piața muncii, gestionarea fluxurilor se poate realiza prin factori, instrumente și mecanisme push și pull și prin funcționarea corectă și eficientă a instituțiilor de suport a mobilității pentru muncă, directe (agenții de ocupare și asimilare) și indirecte (autorități locale, politici sociale etc). Stimulentele pentru mobilitate sunt determinate de incapacitatea pieței muncii locale de a atrage absolvenții printr-o cerere cantitativă și calitativă adecvată sau de desincronizarea dintre oferta educațională și cererea pieței muncii .

În cazul României se impun ajustări pe ambele paliere, atât cantitative & structurale, cât și de concepție, model și instituții și mecanisme de implementare. Piața muncii din România nu este atractivă pentru absolvenți, iar angajatorii preferă persoane cu experiență în muncă. Modelul de educație al tinerilor nu include sau doar în mică măsură se asociază cu forme de ocupare temporară sau cu timp parțial pe perioada studiilor. Nici stagiile de practică sau bursele intership nu sunt constante ale modelului educațional, chiar dacă, în ultimii ani au început să se dezvolte formule de practică cu finanțare din fondurile structurale. Sistemul preuniversitar pregătește prea puțin tinerii pentru piața muncii, competențele de antreprenariat sau calificările cerute de piața muncii și probate la absolvire prin competențe specifice fiind asigurate în măsură insuficientă. Învățământul universitar pentru piața muncii este încă un deziderat și nu o formă eficientă de suport pentru ocuparea absolvenților, la fel și masteratul de aprofundare. Deși învățământul românesc are o tradiție în educație și performanțe recunoscute internațional în unele domenii de specializare, în prezent, necesită o regândire de ansamblu profundă. A pregăti absolvenți pentru a deveni lucrători mobili din lipsa ofertei corespondente pe piața muncii naționale reprezintă o pierdere, un lux prea mare pentru economia românească și pentru bugetul de stat. Lucrătorii mobili non-UE preferă țările membre cu economii mai puternice iar cei care rămân în România reprezintă o ofertă de resurse umane calitativ mai redusă, deci pierderea prin fluxurile de iesire nu se compensează pe piața muncii cu fluxurile de intrare, nici numeric și nici calitativ, România fiind predominant o țară de tranzit spre țări membre UE mai puternice din punct de vedere economic. Populația mobilă, în vârstă de muncă, din UE12 este mai tânără decât cea din UE15 (70% cu vârsta de până la 35 de ani față de doar 55%, date OCDE 2010)³ însă relativ mai numeroasă din grupa celor cu educație medie: 55% față de cea din UE 15 (32%) sau din țări non-UE (35%). Cu pregătire superioară sunt doar 17% din total, față de 51% cei din UE 15 sau 29% cei din țări non-UE. Trendul ultimilor ani este de creștere a ponderii lucrătorilor mobilă tineri și cu pregătire ISCED 5-6, motivația fiind asociativă, din 2 factori ce devin constant complementari – cariera profesională și câștiguri din muncă mai ridicate, cu deosebire în sectoare specifice, deficitare în țările de destinație, dar din păcate deopotrivă deficitare și în țările de origine (servicii medicale, servicii IT, unele specializări tehnice).

² Bundesagentur für Arbeit (Statistik April 2013); lucrătorii polonezi numărau 238,5 mii persoane – febr 2013.

³ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p 64

O perspectivă teoretică asupra deciziei de mobilitate externă se bazează pe menținerea avantajelor de oportunități de ocupare, condiții de muncă, sistem de securitate socială și nivel de viață în țările de destinație. Cunoașterea limbii țării de destinație și distanța sunt factori restrictivi care-și pierd treptat din importanță, tinerii lucrători mobili din România, prin similitudini de limbă sau învățare având acces relativ facil pe multe din piețele muncii din țările cu economii mai puternice ale UE. De asemenea, stocul de cetățeni români cu domiciliul stabil sau cu reședința obișnuită fiind de peste 2,5 milioane, rețelele de migrație și diaspora dezvoltă reziliență pentru schimbări bruște și semnificative ale rutelor de migrație, mai ales că, în asemenea situații, costul mobilității se reduce simțitor și scade riscul poziționării vulnerabile pe piața muncii țării gazdă. Dezvoltarea însă de comunități omogene de lucrători mobili români, pe termen mediu, generează activități antreprenoriale pentru noii veniți, inclusiv prin activități care să acopere cererea de produse și servicii ce derivă din consumuri tradiționale (produse alimentare, servicii personale, bunuri de îmbrăcăminte, cosmetice, servicii culturale tradiționale, servicii personale sau casnice etc).

Condițiile economice sunt favorabile mobilității lucrătorilor UE însă politicile de suport trebuie să le secondeze (Silva A, 2013)⁴.

Reformele pieței muncii în spațiul UE pentru creșterea ocupării și reducerea deficitelor structurale se pot realiza mai facil printr-o politică articulată de gestiune a mobilității lucrătorilor UE. Circulația acestora nu poate fi restricționată și este dificil de urmărit în special în cazul formelor de mobilitate circulară. Dezechilibrele de ocupare se regăsesc nu doar la nivelul piețelor locale ale muncii dar și la nivelul țărilor membre UE și eliminarea barierelor de circulație a lucrătorilor UE cu facilitarea portabilității sistemelor de asigurări sociale poate reprezenta un pilon al relansării creșterii economice (OECD, 2012)⁵. Se consideră că dezechilibrele pieței muncii au cauze multiple precum: slaba performanță a instituțiilor pieței muncii la nivel național, legislație excesivă privind ocuparea, dualismul pieței muncii, ineficiența dialogului social, un sistem de asigurare și protecție socială care nu stimulează munca (ci accesarea asistenței sociale sau ocuparea pe piața informală a muncii). Diferențele legislative naționale conduc la diferențieri semnificative ale eficienței pieței muncii și la stimularea mobilității pentru muncă în spațiul UE, respectiv în țări care asigură avantaje comparabil mai mari la o productivitate echivalentă a muncii. Recunoașterea calificărilor, portabilitatea pensiilor, sistemul EURES sunt doar câțiva factori ce vor stimula în continuare mobilitatea pentru muncă.

Între aspectele importante care ar contribui în mod semnificativ la diseminarea unei imagini corecte a profilului lucrătorului mobil român în spațiul UE, alături de politici adecvate se numără atitudinea și percepția cetățenilor și a decidenților. În plus, problema ocupării informale depinde în primul rând de acceptul tacit al angajatorului și mai puțin de barierele suplimentare ce se pot institui într-o țară sau alta (sub rezerva definirii unor "condiții speciale" și nu discriminatorii). Ocuparea în economia informală este o constantă a oricărei economii, indiferent de nivelul de dezvoltare și acceptarea de lucrători mobili în asemenea locuri de muncă neînregistrate depinde, în primul rând, de permisivitatea mediului de afaceri local. Este de menționat ca unele state cu economii mai dezvoltate, care nu au impus restricții de circulație și în care diferențialul de venit față de România este semnificativ, nu s-au confruntat cu probleme majore legate de fluxurile de lucrători mobili. În acest sens poate fi amintit cazul Suediei, unde, în perioada 2000-2007, stocul de migranți pentru cel puțin 1 an, cu vârste între 16 și 64 ani, a crescut potrivit statisticii naționale suedeze de la 11776 la 12910 în anul 2006, 15214 în 2007 și 22079 în anul 2012. 1,8% dintre migranții români sunt femei, preponderent din grupele de vârstă tinere, au un nivel de calificare mai ridicat decât nativii, sunt supracalificați față de locurile de muncă pe care le ocupă, iar distribuția acestora pe domenii de activitate este de: 20% în sănătate, 18% în industria prelucrătoare și în servicii financiare, 15% în comerț, 10% în educație și 6% în construcții (SIEPS database, 2013)⁶.

⁴ Armindo Silva is Director for employment and social legislation; as well as social dialogue, în the European Commission, in Free movement of EU workers, Social Agenda no 34, August 2013, p14-15. More information:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=457>

⁵ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p 23

⁶ Gerdes C., Wadensjö E., 2013, Immigration to Sweden from the New EU Member States, SIEPS, 2013:5,

http://www.sieps.se/sites/default/files/Inlaga%20Sieps_2013_5.pdf

Concluzii

În prezent nu există estimări oficiale riguroase ale fluxului potențial de lucrători români în spațiul UE, dificultățile de identificare a numărului total al celor mobili temporar și estimarea corectă a duratei medii a mobilității făcând ca orice demers în această direcție să fie insuficient fundamentat din perspectiva rigurozității statistice. În plus, mobilitatea circulatorie, sub toate formele sale, poate doar să permită măsurarea stocului în țara gazdă și pe naționalități, dar fără să se știe cu precizie ruta de sosire din țara de origine (directă sau nu). Sunt însă exprimate deja unele “estimări”, în special cu conotație politică evidentă care, bazându-se pe percepția românilor ca cetățeni mobili cu risc social ridicat, susțin puncte de vedere partinice (similar, în unele privințe, cu cele din momentul aderării în anul 2007) (NIESR, 2013; EC SAAno34/2013; Migration Watch UK, 2013, Rienzo C., Vargas-Silva C., 2012)⁷. Cum era firesc, la momentul 2007 și imediat după, așa cum arată și statisticile, în unele țări fluxul de lucrători români a crescut, însă nu la cote alarmante (vezi și baza de date pentru estimările autorilor din această lucrare). Deși condițiile eliminării barierelor de circulație sunt diferite, comportamentul țărilor din grupul UE10 la momentul finalizării perioadei de restricții, și în special în cazul Poloniei, poate fi considerat punct de referință în aprecierile calitative privind aflulxul de lucrători români (și bulgari) după 1 ianuarie 2014. Un alt reper, avut în vedere și de o serie de alți specialiști îl constituie faptul că, similar momentului 2007, mobilitatea pe direcțiile existente s-a definit și autonomizat în perioada celor 7 ani de reglementare, cerințele piețelor primitoare fiind în principal cunoscute, iar dacă nu se schimbă comportamentul angajatorilor în mod semnificativ pe activități și grad de deschidere (potențial de ocupare), nici fluxurile nu pot fi semnificativ majorate, mai ales că veniturile românilor sunt reduse, diaspora pe aceste destinații nu este consistentă iar costurile asociate mobilității sunt relativ importante.

Țara primitoare, indiferent care va fi aceasta, va înregistra avantaje nete. Dacă mobilitatea se definește pe segmentul celor calificați și înalt calificați (brain circulation), mobilitate ce va rămâne total deschisă indiferent de piață și de profilul profesional, atunci câștigul pe piața muncii locale și asupra creșterii economice în țara de destinație va fi net semnificativ. Totodată, cu cât durata mobilității este mai mare, cu atât trendul remitențelor scade și crește probabilitatea mobilității familiei sau a creării unei familii în țara de adopție, urmată în cele mai multe cazuri de schimbarea definitivă a reședinței. Ceea ce ar trebui să ne îngrijoreze este deplasarea modelului lucrătorului mobil român față de cel dezvoltat înainte de aderare și pe parcursul celor 7 ani de restricții în circulația lucrătorilor (Constantin.L, Nicolescu L, Preda D, Vasile, V. 2009, Vasile V 2013) și segmentarea pe două componente ce evoluează divergent ca intensitate potențială a fluxurilor viitoare:

- Lucrătorul tânăr absolvent, angajat sau în cautare de muncă, cu pregătire peste medie, flexibil la o varietate de tipuri de ocupare, locuri de muncă, ce acceptă mai ușor riscul locurilor de muncă noi, dar cu perspective de dezvoltare profesională și de a obține venituri mai ridicate. Cererea acestora este în creștere, iar economia suplimentară de investiție publică în educația lor îi face cautați și acceptați de autoritățile locale care-și economisesc veniturile bugetare;
- Lucrătorul mediu sau slab calificat ce ocupă locuri de muncă slab remunerate, neocupabile din varii motive de lucrătorii autohtoni. Fără a dispărea, ponderea acestora se va reduce, parțial prin dispariția acestor locuri de muncă și parțial prin substituție cu forța de muncă mai ieftină, din țări non-EU.

În fine, deficitul demografic în țara de destinație se va ameliora, atât pe seama mobilității lucrătorilor, cât și a migranților de a doua generație care vor fi mai ușor de integrat, nu doar pe piața muncii, dar și social, însă diferențialul de venit, cu mici excepții, se va menține, încă cel puțin o generație.

Optimizarea mobilității pentru muncă va contribui și se va realiza prin crearea unei piețe unice a muncii în spațiul UE. O funcționare eficientă a acesteia va atenua dezechilibrele structurale și deficitul numeric, presupunând pe lângă implementarea instrumentelor existente (EURES, simplificarea procedurilor de recunoaștere a pregătirii profesionale, o mai bună coordonare a sistemelor de securitate socială, în special a

⁷ NIESR EU2 Migration Report 2013, Potential impacts on the UK of future migration from Bulgaria and Romania Heather Rolfe, Tatiana Fic, Mumtaz Lalani, Monica Roman, Maria Prohaska and Liliana Doudeva, EC, 2013, Free Movement of EU Workers, Social Agenda no 34, 08/2013; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en>; Migration Watch UK, 2013, Briefing Paper 4.20, BP4_20.pdf, www.migrationwatchuk.com; Rienzo C., Vargas - Silva C., 2012, Briefing, Migrants in the UK: An Overview, 15/05/2012, The Migration Observatory, COMPAS, University of Oxford

sistemelor de pensii, o “Schemă europeană a șomajului”), și o monitorizare mai bună a întregului proces, stimulând mobilitatea individuală (acces la dezvoltarea carierei, proceduri simplificate de înregistrare “one stop shop”etc) și reducând barierele și discriminările existente (egalitate de tratament, stimularea mobilității talentelor pentru mai buna lor valorizare-brain circulation, crearea unui “fond pentru mobilitate”, creșterea coordonării sistemelor de sănătate etc) (Dheret C, Lazarowicz A., Nicoli F., Pascouau Y, Zuleeg F., EPC, 2013).

Pentru România, libera circulație a lucrătorilor în spațiul UE (fluxurile de ieșire) ar trebui să dezvolte responsabilitate pentru resursele de muncă disponibile, cu deosebire a celor calificați și înalt calificați, în legătură cu propensiunea acestora pentru mobilitate intra-EU pentru un loc de muncă adecvat. Deși studiile sociologice au arătat că există diferențe semnificative între intenția pentru mobilitate și materializarea acesteia, lipsa de oportunitate de ocupare pe piața națională, în special pentru absolvenți, și menținerea deseori artificială a barierele de tipul experienței în muncă stimulează decizia pentru migrație. România se confruntă atât cu fenomenul de îmbătrânire demografică, cât și cu cel de alocare ineficientă a resurselor de muncă disponibile, dezechilibrele dintre cerere și oferta pe piața muncii fiind, pe unele segmente de ocupare, cronice și în creștere (de exemplu în domeniul serviciilor medicale). În plus, mobilitatea se face în măsură însemnată pe seama circulației celor deja ocupați, fapt relevat nu numai de studiile sociologice, bazate pe anchete calitative, cât și pe fluxurile de lucrători mobili înregistrați prin statistica națională. Astfel, rezultatele prelucrării datelor din Ancheta asupra forței de muncă (pe baza datelor de ancheta pentru 2011), deși incomplete/parțiale sub aspectul dimensiunii mobilității externe pentru muncă, dar relevante din perspectivă calitativă, au evidențiat că profilul lucrătorului mobil român în spațiul UE se definește prin următoarele: tineri, cu vârste între 25 și 39 de ani (deci cu studiile finalizate în țară), preponderent bărbați provenind din mediul rural și mai degrabă provenind din rândul salariaților cu studii medii (Dobre, A.M, 2013). Acest profil al migrantului mediu se diferențiază puternic pe țări generând dualitatea migrantului după 2014, așa cum am arătat anterior. Profilul economic al lucrătorilor români temporari în țările UE s-a definit pe țări și zone geografice în special pe seama nevoilor, cererii și deschiderii pentru lucrătorii români a piețelor muncii țărilor primitoare.

Sinteză Studiul 4

Avantajele competitive ale României pe piața internă UE

Autori*: Dr. Geomina ȚURLEA (coordonator)
Prof. dr. Valentin COJANU
Drd. Alina ALEXOAEI (NEGREA)
Georgiana NECULAU
Drd. Ioan-Radu PETRARIU

Care este contribuția studiului de față la literatura de specialitate?

Lucrarea de față contribuie la literatura dedicată analizei competitivității exporturilor României cu o perspectivă nouă asupra decadelor 2001-2011, perspectivă rezultată din suprapunerea a două analize

* **Geomina Țurlea**, economist cu 20 de ani de experiență în cercetare aplicată de profil, în special în elaborarea de studii și analize pentru fundamentarea deciziilor politice. A absolvit cursurile Academiei de Studii Economice, București, Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică, promoția 1994, și deține titlul de Doctor în Economie acordat de Academia Română în anul 2004. De la absolvire până în anul 2005 a ocupat diferite poziții de cercetare în cadrul Institutului de Economie Mondială, București, România după care, până în anul 2013 și-a continuat activitatea profesională ca și cercetător în cadrul Centrului Comun de Cercetare al Comisiei Europene, Institutul de Studii Tehnologice Prospective, Sevilla, Spania. Este autor sau coautor a peste 40 de articole științifice publicate în reviste indexate și volume de specialitate și a contribuit la numeroase rapoarte de cercetare și documente de politică economică. Principalele sale domenii de expertiză sunt analiza cantitativă a competitivității și rolul cercetării în tehnologiile de informație și comunicație în procesul de integrare economică europeană.

Valentin Cojanu, profesor în domeniul economiei internaționale la Academia de Studii Economice din București și editează revista de studii interdisciplinare *Journal of Philosophical Economics*. A publicat *Logica raționamentului economic* (C.H. Beck, 2010) și *Integrare și competitivitate. Modele de dezvoltare economică în Europa de Sud-Est* (Ed. ASE București, 2007) (în coordonare). Interesul de cercetare se orientează către economie teritorială și dezvoltare economică, formarea avantajelor competitive în competiția internațională, precum și către re-orientarea economiei ca știință socială.

Alina Alexoaei (Negrea) - doctorandă în cadrul ASE București, domeniul Economie și Afaceri Internaționale. Domenii de cercetare: comerț internațional, comerț și inovare, competitivitate regională și sectorială. Membru în echipa de cercetare în cadrul proiectului *Analiza stadiului competitivității și inovării în regiunea Sud Muntenia*, 2012. Publicații recente: Negrea Alina Petronela (2012) - *Regional Competitiveness: Introducing Clusters and Innovation Systems. Case Study: Sud Muntenia Region*, Constanța, Annals of Ovidius University of Constanta, Seria: Științe Economice - Vol. XII, Nr.2/2012 pp. 289-294, ISSN 1582-9383; Negrea Alina Petronela (2012) - *What about structural convergence?*, Brasov, volumul conferinței "Business Excellence Challenges During the Economic Crisis", Vol II, Ed. Universității Transilvania, 2012, pp. 35-39, ISSN, ISBN 978-606-19-0102-9; Negrea Alina Petronela, Cojanu Valentin (2013) - *Where do we really stand? Romania's performance in terms of unit values and market share*, Sibiu, Proceedings of International Economic Conference of Sibiu - IECS 2013, pp. 599-607, ISSN 2344-1682

Georgiana Neculau este cercetător, coordonator de programe în cadrul Centrului Român pentru Modelare Economică (CERME). Activitatea de cercetare include, începând cu aria tematică a managementului strategic în dezvoltarea socială, incluziunea socială, analiza grupurilor vulnerabile, monitorizare și evaluare dar și cercetare-dezvoltare și competitivitatea companiilor. În ultimii șase ani a participat, în calitate de cercetător în cadrul CERME, și totodată consultant independent, în mai multe proiecte cu finanțare națională și internațională: *Integration Strategies for Urban Poor Areas and Disadvantaged Communities* (World Bank), *Knowledge Mapping Project* (World Bank), *Helping the Invisible Children* (UNICEF), *Real Time Monitoring for the Most Vulnerable* (Institute of Development Studies, Brighton, UK), *The performance of public health care system in South-Eastern Europe* (Friedrich Ebert Foundation Belgrad), *Analysis of the correlation between the research-development expenditure and the economic performance of the main companies in Romania – ROSCORD* (Financed by PNCDI II/ PROGRAM 4), *Multidimensional diagnosis of child's situation in Romania* (UNICEF), *Rapid Assessment of the Social and Poverty Impacts of the Economic Crisis in Romania* (UNICEF), *Strengthening the civil society capacity of promoting social inclusion initiatives* (ANBCC), etc.

Ioan-Radu Petrariu este doctorand în cadrul școlii doctorale „Economie și afaceri internaționale” a Academiei de Studii Economice din București. De-a lungul timpului a avut un rol proactiv în cadrul comunității universitare fiind în prezent cadru didactic asociat al Facultății de Relații Economice Internaționale. Printre domeniile sale specifice de interes, cercetare și specializare se numără: competitivitatea economică, comerțul internațional și politicile comerciale, strategiile de export, politicile europene, creșterea economică, dezvoltarea durabilă, inovarea, publicând în calitate de autor sau coautor articole științifice în diverse reviste de specialitate. Pentru cât mai clara prezentare și interpretare a proceselor și fenomenelor utilizează atât perspectiva microeconomică cât și cea sectorială și macroeconomică.

complementare: *analiza dinamicii performanței exporturilor* și *analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora*. Perioada analizată include anii de creștere economică mondială (în principal 2003-2007) și primii ani ai crizei economice mondiale (2009-2011). Momentul integrării europene al României, anul 2007, este situat în mijlocul intervalului considerat.

Dinamica performanței exporturilor României a fost evaluată printr-o metodă proprie compusă din trei direcții de cercetare distincte.: (1) evoluția ierarhiei produselor exportate în anii de referință 2001 și 2011, (2) evoluția performanței produselor cheie exportate în 2001 și (3) poziția produselor cheie exportate în 2011 la nivelul anului 2001.

Analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora realizează pentru prima dată pentru România un studiu succint de poziționare pe lanțul de valoare global în logica propusă de Comisia Europeană în ultimele sale două Rapoarte de Competitivitate (2012 și 2013). Rezultatele coroborării celor două analize pot fi utilizate pentru a discuta măsura în care structura actuală a exporturilor contribuie la crearea veniturilor interne și poate astfel deveni utilă în cadrul dezbaterii asupra identificării unui brand de țară pentru România. În vederea realizării acestui ultim obiectiv, am realizat două studii de caz detaliate pe două sectoare rezultate de referință ale economiei românești: *autovehicule de transport rutier* și *industriile creative*.

Piața Unică și globalizarea

O dimensiune fundamentală cu impact asupra analizei și a rezultatelor sale este apartenența economiei României la piața unică europeană. Piața unică europeană joacă un rol catalizator în stimularea comerțului atât intra-european cât și cu țări non-membre și în același timp conduce la creșterea capacității de inovare, de producție și creșterea eficienței, ca urmare a sporirii dimensiunii spațiale în care firmele din UE activează și a creșterii resurselor la care acestea au acces. Mecanismul de integrare se va reflecta în câteva dimensiuni cantitative pe care le urmărim, cum ar fi: convergența veniturilor, modificările structurale (atât la nivelul structurii comerțului exterior cât și sectorial), sincronizarea ciclurilor de afaceri, evoluția comerțului intra-industrial. Ne străduim însă să separăm, pe cât posibil, efectele integrării europene de cele ale globalizării în general, deoarece considerăm că se poate vorbi de „o globalizare în două viteze” și în sensul în care integrarea europeană precede procesul de globalizare, atât a bunurilor cât și a serviciilor.

Altfel spus, procesul creării pieței unice și a integrării economice este un proces concertat de dezvoltare economică Pareto-optimală, ceea ce conferă tuturor statelor membre un avantaj prin comparație cu arena deschisă a confruntării competitive pe piața globală. Din perspectiva acestui studiu, cele de mai sus înseamnă că analiza de competitivitate a României pe piața UE nu înseamnă numai identificarea acelor zone ale economiei cu performanțe pe piețele respective ale UE, dar și a acelor care contribuie, direct sau indirect, la performanța UE pe piața globală, deoarece acestea vor căpăta, foarte probabil, amploare și pe viitor.

Tendințe mondiale majore ale exporturilor și poziția României

Perioada 2001-2011 se caracterizează printr-o creștere substanțială a pieței mondiale, o accelerare a dinamicii exporturilor și importante mutații în structura geografică a acestora, în special ca urmare a prezenței tot mai semnificative a țărilor emergente pe piețele internaționale și reducerea corespunzătoare a ponderii economiilor avansate, inclusiv a Uniunii Europene pe ansamblul său. Dinamica UE rezultă însă din tendințe diferite pentru UE15⁸ și UE12⁹. România și restul țărilor din grupul UE12 au continuat să crească în pondere în comerțul internațional, ceea ce sugerează că țările care au devenit membre ale UE în cel de-al cincilea de integrare europeană încă se află, ca și economiile emergente, într-un stadiu de dezvoltare extensivă. Această caracteristică se atenuează către sfârșitul intervalului considerat. Pe de altă parte, este de remarcat că grupul

⁸ Grupul țărilor UE15 include: Austria, Belgia, Danemarca, Franța, Finlanda, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Regatul Unit, Spania, Suedia.

⁹ Grupul țărilor UE12 include: Bulgaria, Cipru, Republica Cehă, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Ungaria.

țărilor UE15 exportă mai mult decât importă, ceea ce devine și cazul grupului țărilor UE12 în 2011, dar nu și al României.

În ceea ce privește structura pe grupe mari de produs a exporturilor, aceasta a înregistrat doar schimbări minore - procesul de globalizare s-a desfășurat ceva mai intens la nivelul produselor industriale prelucrate decât al serviciilor (ponderea produselor industriale prelucrate în exporturile mondiale a crescut, în timp ce cea a serviciilor a scăzut ușor). Ceea ce se observă însă este o creștere a ponderii exporturilor, în principal de produse industriale prelucrate, destinate consumului intermediar - consecință a creșterii fragmentării lanțurilor de producție la nivel internațional.

În acest context global dinamica poziției de ansamblu a României între 2001 și 2011 se caracterizează printr-o creștere importantă a ponderii țării în total exporturi mondiale, și către practic toate piețele. Legăturile comerciale România – UE s-au dezvoltat cel mai rapid, consecință a integrării economice. Mai mult, gradul de convergență al comerțului intra-industrial al României cu UE27 a crescut semnificativ 2008, ceea ce înseamnă că posibilitatea apariției de șocuri asimetrice față de Uniunea Europeană continuă să se reducă.

Creșterea exporturilor României a fost însoțită însă de o creștere chiar și mai importantă a importurilor, ceea ce a rezultat într-o dinamica tot mai negativă a balanței schimburilor externe, atât vis-a-vis de economia mondială dar mai ales către restul țărilor UE. Din acest motiv, deschiderea comercială către alte piețe trebuie să rămână o prioritate a politicii comerciale.

Topul țărilor UE importatoare de produse românești (exclusiv servicii) era în 2011: Germania (1), Italia (2), Franța (3), Ungaria (4), Bulgaria (5), Marea Britanie (6), Olanda (7), Spania (8), Polonia (9), Austria (10). Germania este principalul partener comercial al României. Cu mici variații, această ierarhie s-a menținut constantă pe tot intervalul analizat. La nivelul anului 2011, România înregistra surplus comercial cu 7 state membre ale UE și deficit pe relația cu celelalte 19. Franța este țara cu care România înregistrează cel mai important surplus comercial, ceea ce reflectă într-o mare măsură performanța la export a mașinilor și echipamentelor de transport.

Considerente structurale referitoare la exporturile României

Din punct de vedere structural, a avut loc o dublare a ponderii României în exporturile mondiale de produse agricole (cu creșterea cea mai importantă către UE15), și creșteri importante ale exporturilor de bunuri industriale (mai ales către UE12, dar și către UE15), ca și a exporturilor de servicii de piață (în primul rând către țările BRIC¹⁰ și „Restul lumii”).

Potențialul agricol este totuși insuficient exploatat, ceea ce rezultă și din balanța negativă a comerțului cu bunuri alimentare, băuturi și tutun, deși agricultura ocupă o parte importantă a forței de muncă. Agricultură se află evident pe lanțul de valoare al industriei de alimente și băuturi, sector din ce în ce mai important pentru România în ceea ce privește ponderea în valoarea adăugată mondială și europeană, dar nu și în termeni de comerț exterior. Industria de alimente și băuturi are un nivel de fragmentare mediu, dar ponderea consumului intermediar din sectorul agricol românesc a scăzut semnificativ între 2001 și 2011. În prezent, marea majoritate a producției agricole este destinată direct consumului final al gospodăriilor. Agricultură României este în prezent susținută de politica agricolă comună, dar pentru menținerea avantajului astfel creat dezvoltarea acestui sector va trebui să se bazeze pe creșterea calității și sustenabilității produselor agricole și exploatarea nișelor, prin diversificare și prelucrare.

Comerțul internațional cu servicii de piață este de asemenea un caz special. Ca efect al stadiului actual al globalizării, ponderea exporturilor în total producție și valoare adăugată de servicii de piață a crescut în majoritatea macro-regiunilor, inclusiv UE12, dar nu și în România. Având în vedere contextul liberalizării piețelor serviciilor în UE și faptul că ponderea serviciilor de piață produse în România în producția și valoarea adăugată mondială a crescut puternic între 2001 și 2011, ar fi util de investigat existența unui potențial avantaj

¹⁰ Brazilia, Rusia, India, China

competitiv al României pe piața internațională în acest domeniu și a eventualelor bariere care să permită realizarea acestuia. Este important de observat că, prin comparație cu alte țări ale UE, bunurile produse în România înglobează ponderea cea mai mică de servicii în consumul intermediar, ceea ce înseamnă că serviciile în creștere sunt mai ales destinate consumului final.

În ceea ce privește bunurile industriale prelucrate, se detașează prin dinamica ascendentă exporturile României de autovehiculele care s-au dublat pe intervalul considerat. Acest lucru se datorează atragerii de către România a marilor producători de automobile, în special Renault, responsabil pentru cea mai mare parte a exporturilor românești. A doua categorie de bunuri exportate preponderent de România sunt alte produse industriale¹¹, care împreună cu autovehiculele, reprezentând aproape trei sferturi din totalul exporturilor de produse industriale prelucrate. La polul opus se situează produsele chimice, cu deficit comercial în creștere, pe fondul scăderii puternice a competitivității și performanțelor industriei petrochimice locale.

Nu în ultimul rând este de remarcat că România exportă mai multe materii prime decât importă, ceea ce relevă faptul că poziționarea țării pe lanțul de valoare ar putea fi îmbunătățită cu resursele existente. În același timp, bunurile de consum final au dominat structura importurilor, ceea ce a defavorizat suplimentar poziția economiei românești în contextul crizei mondiale recente. Totuși, cu excepția anilor 2002 și 2009, România a cunoscut o perioadă de îmbunătățire relativă a performanțelor economice și a competitivității bunurilor exportate, situație reflectată de raportul de schimb supraunitar. Din acest punct de vedere anii 2004, 2005, 2006 și 2007 au adus cele mai bune rezultate, iar după declanșarea crizei economice anul 2010 a marcat o ameliorare a acestui raport.

Analiza dinamicii performanței exporturilor României

Ierarhia produselor de top exportate s-a schimbat între 2001-2011, cele 3 principalele clase de produse exportate în 2011 având o pondere mică în urmă cu zece ani. Schimbările structurale au adus în top autovehiculele și grupa de produse utilaje, reactoare nucleare, boilere, în paralel cu ieșirea din top a produselor textile și produselor de pielărie și încălțăminte (prezente în 2001). În 2011, grupa de produse echipamente electrice și electronice era principala grupă de produse exportată de România. A avut loc o scădere a ponderii bunurilor de tehnologie joasă în favoarea celor de tehnologie medie, ca și creșterea bunurilor tehnologice intensive. Totuși, din perspectiva cotelor de piață, **performanțele produselor cheie exportate în 2001 au fost cu mult superioare celor reușite de produsele cheie exportate în 2011**. Modificările nu au fost drastice în ceea ce privește **partenerii strategici** pentru produsele cheie: în anul 2001 aceștia au fost Italia, Germania și, Turcia, iar în 2011 trei dintre cele șapte produse cheie a ajuns pe piața germană, restul au mers în Turcia, Ungaria, Ucraina și Franța.

Gradul de competitivitate a fost analizat pornind de la o clasificare de 2 cifre SA¹² și au fost selectate primele 5 clase de produse cheie ce au reprezentat în ambii ani analizați aproape 50% din totalul valorii exporturilor, demonstrând rolul strategic pe care acestea îl au în ceea ce privește vânzările externe ale României. Extinderea analizei la un nivel de 4 cifre în cadrul grupurilor a reliefat *produsele cheie* exportate de România pentru care se justifică o analiză a nivelului de competitivitate și diversificare în comparație cu alte țări. În 2011 acestea au fost: *Piese și accesorii pentru autovehicule; Sârme, cabluri și alți conductori electrici izolați; Autoturisme (inclusiv autocamioane); Aparate electrice de telefonie pe fir; Uleiuri din petrol (nu brute); Deșeuri și resturi feroase; deșeuri lingotate din fier sau din oțel; Pompe de aer, de vid, hote prevăzute cu un ventilator*. Ierarhia în termeni de competitivitate pe piețele de destinație plasează cea de-a doua mare grupă de export, **8544 - Fire/cabluri izolate, ca cel mai bun performer în 2011**. Deși cea mai importantă în ceea ce privește exporturile, **industria auto ocupă ultimul loc, față de celelalte produse de comparație, în termeni de cotă de piață obținută**: 2,9% în Franța pentru automobile și 3,2% în Germania pentru piese și accesorii pentru autovehicule. În materie de prețuri unitare, cele mai scumpe produse exportate de România dintre cele analizate sunt **aparatele electrice de telefonie pe fir**, în majoritatea cazurilor existând o corelație directă între prețurile practicate și cota de piață obținută.

¹¹ Articole manufacturate diverse (SA 6+8).

¹² Sistem armonizat (SA).

În ceea ce privește **piețele de destinație** pentru produsele cheie, trei din cele șapte produse cheie sunt importate de Germania și au pe piața germană o cotă de piață mai mare de 3%. Alte piețe strategice sunt Turcia, Ungaria, Ucraina și Franța. Pe piețele de destinație, **România este prezentă în top 10 exportatori în cazul tuturor produselor cheie de export. Ponderile în exporturile mondiale variază între 0.3% și 3.2%** și mai mult decât atât, exportatorii produselor cu cele mai bune performanțe se situează în primii trei furnizori de produse pentru piețele lor strategice dovedind o bună capacitate de a concura pe plan internațional¹³.

Competitorii direcți pentru produsele cheie exportate sunt cu preponderență țări membre ale UE, cei mai frecvenți fiind Polonia, Italia și Marea Britanie. Corelând cotele de piață, prețurile unitare și ponderea în exporturile mondiale în cadrul unor diagrame, se observă ca România se plasează alături de competitori precum Polonia, Slovenia și Japonia în cazul industriei auto, pe poziție similară cu Lituania și Polonia în cazul combustibililor și concurând cu Polonia, Italia, UK, Rusia, Olanda, SUA și Germania pentru celelalte produse cheie. Profilul de export al României este similar țărilor Europei Centrale și de Est, în principal cu cel al Poloniei. Factorul preț nu justifică în toate cazurile performanța țărilor în materie de cotă de piață dobândită. O analiză detaliată de piață, care trece însă de obiectivele acestei lucrări, poate oferi explicații suplimentare despre sursele avantajelor competitive.

Considerente structurale referitoare la valoarea adăugată creată în România

Performanța comerțului exterior este legată intrinsec de performanța economică în general, și există numeroase teoretizări și aplicații practice care evaluează o fațetă sau alta a acestei relații evidente, dar complexe.

Cadrul conceptual al analizei legăturii dintre performanța comerțului exterior și creșterea economică este impus de procesul globalizării și efectele sale asupra fragmentării lanțurilor de valoare¹⁴; indicatorul ultim al competitivității exporturilor devine astfel corelația dintre performanța exporturilor și venitul intern realizat pe întregul lanț de valoare al producției acestora.

Condițiile concrete specifice unei economii naționale favorizează emergența și dezvoltarea anumitor activități și succesul lor pe piața mondială, ceea ce rezultă în specializare și structură la nivelul economiilor naționale. Premisa de bază este deci că o economie este cu atât mai competitivă la export, cu cât asigură prin intermediul schimburilor internaționale venituri mai mari cetățenilor săi¹⁵.

În perioada 2001-2011, dar în special în timpul boom-ului economic mondial din 2003–2007, economiile emergente și multe dintre statele în curs de dezvoltate au înregistrat rate de creștere mult mai mari decât țările dezvoltate. Aceasta a rezultat într-o scădere a ponderii veniturilor globale din țările dezvoltate. Cel mai mult a pierdut SUA, iar câștigul cel mai substanțial l-a înregistrat China. Globalizarea a precedat criza, dar aceasta din urmă a adus în prim-plan vulnerabilitățile sistemului economic mondial, și a fost însoțită de o accentuare a ritmului redistribuirii venitului global în favoarea țărilor BRIC și din „Restul Lumii”. Dar nici boom-ul, nici criza nu a schimbat faptul că cea mai mare parte a veniturilor globale (PIB-ul mondial), rămâne în mâinile țărilor dezvoltate, deși a scăzut semnificativ în perioada analizată în această lucrare.

Și ponderea deținută în PIB-ul mondial de grupul de țări care formau Uniunea Europeană în 2012 a înregistrat o scădere marcată de la începerea crizei economice, dar această scădere a fost precedată de o perioadă de creștere. Ponderea României în PIB-ul mondial a cunoscut o tendință similară, deși este de remarcat că, în paralel, poziția României în cadrul economiei UE se consolidează ușor, tendință comună cu celelalte țări UE12. În ceea ce privește venitul pe locuitor, tendința cea mai importantă la nivelul UE este cea

¹³ Pentru *piețele de destinație strategice* diferențele de nivel de competitivitate față de principalii competitori au fost evaluate pe baza unei diagrame cu trei dimensiuni: (1) cota de piață, (2) prețurile unitare de export pe piața de destinație strategică și (3) ponderea în exporturile mondiale pe categoria respectivă de produse.

¹⁴ Un lanț de valoare poate fi definit ca totalitatea activităților și proceselor care se desfășoară în vederea producerii și distribuiri către utilizatorul final a unui anumit bun

¹⁵ O viziune oarecum simplificatoare în măsura în care nu discută sustenabilitatea acestor venituri și tendințele de creștere pe termen lung. Încercăm să compensăm această limitare prin analiza unui interval de timp relativ important și prin referințele la procesul de convergență economică dintre România și Uniunea Europeană.

de convergență. Aceasta este valabil și în cazul României, și a avut loc în paralel cu o divergență a profilului structural al economiei românești față de cel al UE după momentul integrării¹⁶.

Analiza schimbărilor structurale se poate face privind pur și simplu distribuția pe țări a veniturilor (valorii adăugate) mondiale ale unei anumite industrii. Comparativ cu economia mondială, este de remarcă faptul că România se concentrează pe activități intensive în forță de muncă (pielărie, lemn, industrie alimentară), unde pericolul competiției de preț din partea țărilor cu economii emergente este foarte mare. Ponderii PIB-ului României în PIB-ul UE se datorează însă în primul rând agriculturii și materiilor prime, urmate de industriile intensive în forță de muncă.

În comparație cu anul de referință al perioadei considerate (2001) este de remarcă că majoritatea industriilor românești și-au îmbunătățit poziția pe piața mondială și europeană, mai ales în perioada de dinaintea de criza economică. Totuși, creșterea cea mai importantă a economiei românești în cadrul UE pe intervalul considerat (2001-2011) se datorează industriilor prelucrătoare cu utilizare intensivă a forței de muncă, de tehnologie medie și joasă, caracterizate de lanțuri de valoare puternic fragmentate și/sau producătoare de materii prime și bunuri intermediare de bază. În același timp, industria producătoare de echipament de transport (autovehicule), considerată de tehnologie medie-înaltă, înregistrează creșterea cea mai semnificativă în total mondial, fiind urmată însă de o selecție similară de industrii manufacturiere de tehnologie medie și joasă.

Analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora

Pentru analiza măsurii în care economia României este integrată în economia mondială și care este efectul acestei integrări asupra veniturilor naționale, folosim doi indicatori derivați din analizele Input-Output și anume: *indicele de specializare pe verticală* și *venitul creat prin integrarea în lanțul global de valoare*.

Indicele de specializare pe verticală măsoară așa numita „componentă externă a exporturilor”, adică ponderea importurilor în total producție asociată cu vectorul exporturilor, luând în considerare întreg lanțul de valoare. În răspuns la oferta de forță de muncă ieftină din țările cu economii emergente, industria prelucrătoare din țările dezvoltate a trecut printr-un proces de delocalizare a anumitor activități, ceea ce a accentuat procesul de creare a lanțurilor de producție globale și a generat creșterea specializării pe verticală a economiilor lumii. Cu cât economia unei țări este mai mare și mai diversificată, cu atât specializarea sa pe verticală este mai redusă, pur și simplu pentru că o țară mai mare va contracta mai ușor produse intermediare de pe teritoriul propriu. Ca și în cazul comerțului exterior, specializarea pe verticală a unei economii este relativ puternic corelată negativ cu dimensiunea sa, dar este influențată și de alți factori cum ar fi: poziționarea geografică, fluxul investițiilor străine, costul factorilor, calitatea mediului de afaceri, adoptarea unui sistem comun de standarde, regimul proprietății intelectuale, libertatea de circulație a capitalului, structura economiei etc.

Însă optimul poziționării pe lanțul de valoare este în acel proces sau activitate care asigură maximul posibil de venituri din comercializarea produsului final, măsurate prin cel de-al doilea indicator, *venitul creat prin integrarea în lanțul global de valoare*. Acest indicator este prin definiție corelat negativ cu indicatorul de specializare pe verticală, dar intensitatea corelației este direct dependentă de ponderea valorii adăugate în total producție la nivel de sector. Astfel este posibil, cel puțin teoretic, ca o țară puternic specializată într-un domeniu în care este foarte favorabil poziționată pe lanțul de valoare, să creeze mai multe venituri interne decât una de dimensiune egală mai puțin specializată, dar cu mai puțin succes în poziționare. În intervalul considerat țările UE au pierdut pondere importantă în comerțul și în PIB-ul mondial, și au crescut în specializarea pe verticală. Dar asta nu a însemnat că ar fi câștigat mai puțin, ci dimpotrivă. Volumul schimburilor externe ale UE a crescut, ca și ponderea exporturilor în PIB-ul propriu, balanța comercială s-a menținut pozitivă iar veniturile reale pe locuitor au continuat să crească. A crescut inclusiv convergența veniturilor pe locuitor, obiectiv explicit al UE. Spre deosebire de alte zone ale lumii, gradul de specializare pe verticală a României a scăzut între 2001 și 2011, iar structura pe țara de origine a importurilor necesare pentru

¹⁶ Concluzie derivată pe baza indicelui Krugman care calculează suma diferențelor dintre ponderea sectoarelor de activitate a două țări sau zone.

producerea exporturilor s-a diversificat. În particular este de remarcat ca România și-a redus dependența de importurile din zona UE. Specializarea pe verticală a României este sub ceea ce ar fi pe medie specializarea pe verticală a unei economii de aceeași dimensiune

Este posibil ca în cadrul grupelor de produse exportate de România să se fi produs o tranziție către produse cu lanț de valoare mai scurt sau mai puțin fragmentat. Dar nu trebuie uitat și faptul că producătorii locali au răspuns în multe cazuri cu succes cererii de produse intermediare ale exportatorilor, în sensul în care au deturnat cererea acestora de la concurența din UE, creând la rândul lor cerere de produse intermediare care a oferit oportunități pe piața locală etc. Deoarece această evoluție este însoțită de creșterea penetrării produselor românești pe piețele externe, scăderea specializării pe verticală este consistentă cu creșterea economică, mai ales alimentată de creșterea cererii interne. În plus, România a înregistrat o contribuție în creștere la producerea exporturilor altor țări membre UE, deși această contribuție este mică, apreciată la sub ceea ce ar fi de așteptat de la o economie de dimensiunea sa.

În ceea ce privește veniturile pe lanțurile de valoare create prin exporturi, în 2011 România reține aproximativ 75%, în timp ce în restul țărilor UE se crează aproape 16% din aceste venituri, adică 91,1% din veniturile create prin exporturile românești pe întregul lor lanț de producție rămâne pe teritoriul UE.

Este de remarcat că deși produsele textile au pierdut poziția de sector cheie pentru exporturi, industria de textile generează încă cele mai mari venituri din export pentru România, și alimentează în cea mai mare măsură crearea de venituri în UE. Este de asemenea de remarcat că poziția industriei de textile a scăzut dramatic între 2001 și 2011 în favoarea industriei de mijloace de transport. Scăderea ponderii industriei textile în total venituri produse prin exporturile din România nu este însoțită de o scădere a veniturilor pe unitate de export, ceea ce înseamnă că este consecința unei scăderi a producției. Procesul exact contrar se petrece la nivelul industriei alimentare, și, într-o mai mică măsură, a agriculturii în general, a cărei pondere în veniturile totale din exporturi a crescut, deși veniturile pe unitate de export au scăzut.

În general, se poate conchide că atât în 2001 cât și în 2011, trei dintre sectoarele producătoare de produse cheie se situează în topul sectoarelor din punctul de vedere al veniturilor pe care le generează, în timp ce celelalte două au o contribuție minimă la crearea veniturilor din export, și pentru ca venitul creat pe unitate de export este printre cele mai mici. Pe ansamblu, o tendință pozitivă pentru România este că venitul creat în România de sectoarele producătoare de produse cheie pe unitate de export este mai mare în 2011 decât în 2001, dar acestea acoperă mai puțin din veniturile totale realizate din exporturi.

În general, România a obținut, în cele mai multe cazuri, recompensa pentru produsele cu un nivel competitiv al prețului unitar prin obținerea unei cote de piață bune și unor venituri mai mari create în interiorul țării. Totuși, este necesară o diversificare a gamei de produse exportate și o concentrare mai mare pe produsele high-tech, punând accent pe valoarea adăugată adusă de activitățile de cercetare-dezvoltare-inovare. Prospectarea de noi piețe de destinație din afara Europei sau a UE este obligatorie în contextul economic actual.

Concluzii privind efectele crizei economice

Comparația dintre anul 2001 și 2011 nu trebuie să piardă din vedere caracterul non-linear al evoluției economiei mondiale marcată de criza în desfășurare. Lucrarea dezbate pe larg impactul crizei asupra tuturor aspectelor considerate. Țările au fost afectate diferit în funcție de poziția lor de creditori/debitori neti și de ponderea sectorului de construcții, dar dincolo de aceste diferențe criza a afectat puternic cererea și producția fără un impact sistematic și semnificativ asupra productivității, cel puțin în cazul țărilor UE. Drept urmare, exporturile, mai ales cele către economii mai puțin afectate de criză, și-au reluat creșterea, de obicei chiar mai rapid decât cererea internă. Acesta a fost și cazul României. Au avut loc mutații structurale importante vizibile la nivel de țară, care au urmat reconfigurării a producătorilor pe respectivele lanțuri de valoare. Acest proces a dus la o scădere temporară a specializării pe verticală în multe dintre țările lumii.

Interesant este și că la nivelul UE, convergența veniturilor pe locuitor a crescut, în primul rând datorită recesiunii din țările mai dezvoltate, ceea ce sugerează o conjunctură economică favorabilă țărilor cu structura

exporturilor orientată către produse de bază, mai ieftine și cu un grad de sofisticare al sistemului financiar mai redus, cum este și cazul României. Important este, bineînțeles, în ce măsură aceste țări profită de conjunctura dată pentru a atinge o poziție superioară pe lanțurile de valoare globale.

În ceea ce privește evoluția economiei României și a comerțului său exterior, anul 2009 a marcat o evident punct de inflexiune. Asemeni mării majorității a țărilor UE, economia României a înregistrat în 2009 scădere în termeni reali, creșterea reluându-se abia în 2011. Criza a urmat unor doi ani în care balanța comercială s-a înrăutățit dramatic, în mare măsură ca urmare a creșterii consumului și a creditelor ieftine sursa importantă a dezechilibrelor interne. Anul 2009 a fost anul cu cea mai importantă scădere a prețurilor de export ale României pe toata perioada analizată și a marcat schimbări importante la nivelul structurii comerțului exterior.

Studii de caz

În urma analizei datelor statistice pot fi reliefate trei vulnerabilități ale performanței exporturilor românești: (1) dependența ridicată de evoluția prețului și a cererii pentru cele 5 categorii de produse ce însumează 50% din totalul exporturilor, (2) strânsa influență pe care performanța industriei auto o înregistrează asupra performanței generale - 2 din cele 7 produse cheie sunt produse ale industriei auto, (3) trei dintre produsele cheie sunt livrate pe piața germană, România fiind expusă evoluției cererii de pe această piață. Alegerea studiilor de caz este justificată de observațiile din capitolele anterioare: industria de autovehicule este candidatul natural, datorită rolului acesteia în piesajul economic general și în performanța vânzărilor externe, în timp ce industriile creative sunt demne de analizat nu numai pentru că produsele românești nu înglobează suficiente servicii, dar mai ales pentru că zona de creație tinde să acumuleze mare parte din veniturile create pe lanțul de valoare din vânzarea unui produs final. Fiecare studiu de caz urmărește tendințele structurale la nivelul industriei, localizarea în România și în UE, cât și performanțele la nivel sectorial.

Industria auto reprezintă un sector semnificativ pentru economia României, aceasta captând resurse extrem de variate și implicând o gamă foarte largă a actorilor economici, motive pentru care este considerată ca fiind una dintre cele mai competitive ramuri industriale. Industria auto din România este una de tip „cluster”, cu o concentrare geografică ridicată și limitată în principal în 3 județe. Performanța sectorului poate fi sintetizată astfel: în ceea ce privește productivitatea muncii, România este sub media UE, însă este pe o poziție similară cu Marea Britanie și cu mult peste Italia, Ungaria, Cehia sau Polonia. Valoarea adăugată generată de industria auto din România (în termeni absoluți) este cea mai scăzută din rândul țărilor analizate. Deși sectorul este bine susținut din punct de vedere al structurilor de cercetare, cheltuielile cu CDI realizate de companiile din industrie au fost foarte scăzute.

La nivel UE, clasificarea clusterelor în funcție de mărime, specializare și focus plasează Germania pe locul întâi, demonstrând gradul de ridicat de competitivitate al țării în industria auto. Lideri în Europa Centrală și de Est sunt Cehia, Slovacia, Polonia și România.

Datele statistice pentru România arată că în ultima perioadă **industriile creative** au avut în general un trend ascendent și și-au câștigat un rol important la nivel macroeconomic. În cadrul industriilor creative, în România ramura cu cea mai mare contribuție din punct de vedere al contribuției la PIB, al ocupării forței de muncă, al productivității muncii, este sectorul de software. La nivel național, principala caracteristică a sectoarelor creative este aceea că, spre deosebire de celelalte ramuri, acestea sunt concentrate preponderent la nivelul unei singure regiuni/unui singur județ, în acest caz fiind localizate în principal la nivelul Bucureștiului.

Chiar dacă clusterelor creative sunt distribuite pe întreg teritoriul european, există concentrații mari care acoperă zone largi, cum ar fi partea de sud a Angliei, țările Benelux și Ile de France, cele transnaționale fiind de asemenea prezente.

Descrierea sectorului în ansamblu și realizarea de comparații între state sunt obiective dificil de realizat datorită lipsei instrumentelor de statistică economică și a unei clasificări armonizată la nivelul UE a activităților de acest tip. Putem concluziona însă faptul că pentru București, Cluj, Timiș, Brașov și Iași valorile privind numărul de angajați, numărul de firme și cifra de afaceri sunt cel puțin la nivelul oricărei economii

locale dezvoltate din Europa. De asemenea, toate regiunile României se clasează mult mai bine în ierarhia ocupării în domenii creative decât într-o ierarhie a performanței economice măsurată de exemplu prin nivelul productivității.